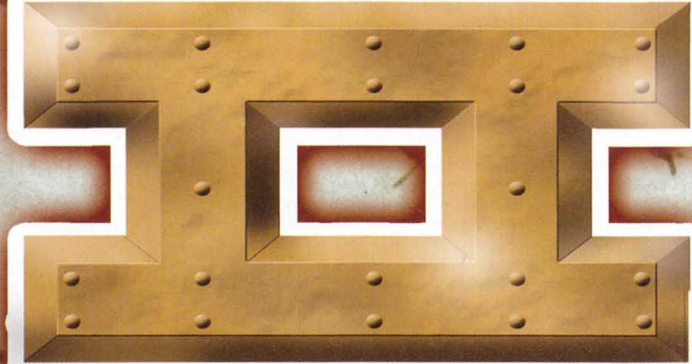

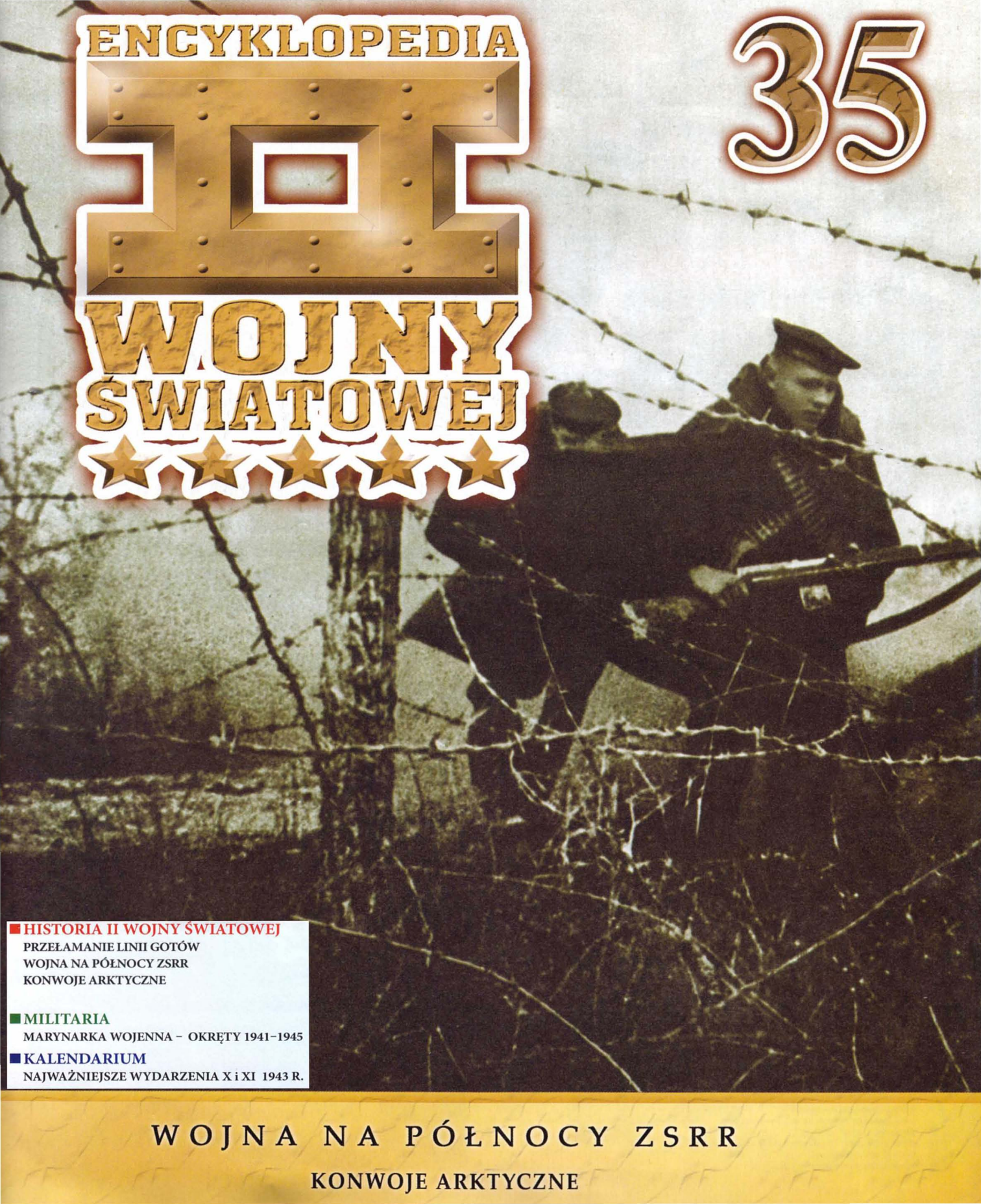
ENCYKLOPEDIA

WOJNY
ŚWIATOWEJ

35

■ HISTORIA II WOJNY ŚWIATOWEJ

PRZEŁAMANIE LINII GOTÓW
WOJNA NA PÓŁNOCY ZSRR
KONWOJE ARKTYCZNE

■ MILITARIA

MARYNARKA WOJENNA - OKRĘTY 1941-1945

■ KALENDARIUM

NAJWAŻNIEJSZE WYDARZENIA X i XI 1943 R.

WOJNA NA PÓŁNOCY ZSRR

KONWOJE ARKTYCZNE

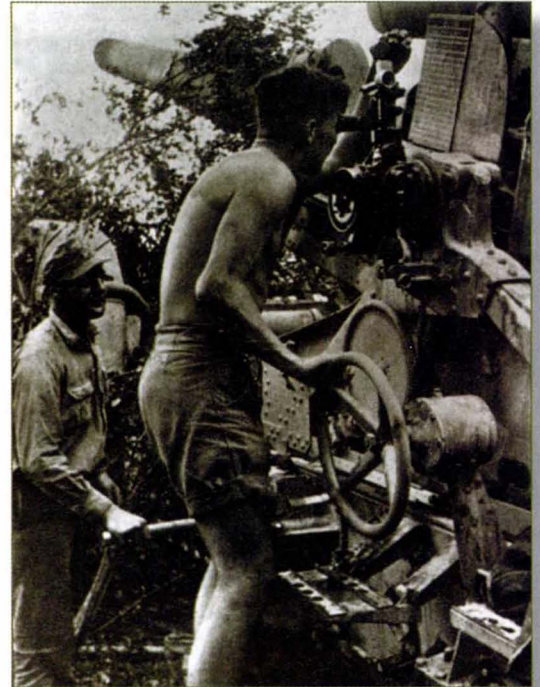

PRZEŁAMANIE LINII GOTÓW

Po zdobyciu Rzymu 4 VI dowództwo wojsk sprzymierzonych skierowało główny wysiłek wzdłuż obu brzegów Tybru – 8. Armii na Rieti – Terni, a 5. Armii na Civitavecchię. 7 VI dowódca frontu zarządził zbliżenie osi działania obu armii, nastawiając 8. Armię na linię Orvieto – Jezioro Trazyeńskie – Arezzo – Florencja, 5. Armię zaś na linię Viterbo – Siena – Pistoia. Na skrajnym wschodnim skrzydle brytyjski V Korpus prowadził ograniczone działania ofensywne od 8 do 13 VI. Osiągnął linię Montesilvano – Pianella – Sulmona. Całość 8. Armii dążyła do opanowania obszaru Arezzo, kierując swój XIII Korpus od południa bezpośrednio na to miasto, a X Korpus po zachodnich stokach Apeninu Umbryjsko-Marchijskiego na Sansepolcro. Właśnie 15 VI X Korpus przekroczył linię Terni – Todi i zwrócił się na Foligno oraz Perugia. W tym samym czasie XIII Korpus zajął wzgórze na północ od Orvieto, podą-

żając ku węzłowi drogowemu Chiusi. Główny wysiłek 5. Armii spoczywał na jej wschodnim ugrupowaniu. Był tam Francuski Korpus Ekspedycyjny (FKE), nacierający z podstawy San Lorenzo – Sorano wzdłuż szosy nr 2 na Sienę. Dalej na zachód amerykański IV Korpus zbliżał się do rzeki Ombrone, mając jako najbliższy cel Grosseto. W odwodzie 5. Armii pozostawały amerykańskie korpusy II i VI, znajdujące się w rejonie jeziora Bracciano.

Pierwsze dni czerwca Niemcy poświęcili na wycofywanie się, tak że dowództwu frontu i armii trudno było odtworzyć dokładny obraz nieprzyjaciela. W połowie miesiąca tempo odwrotu nieco spadło i wówczas ogólny zarys rozmieszczenia sił feldmarsz. Kesselringa wyglądał następująco: jednostek wielkich zaangażowanych w walkę miało być 20, z czego od Adriatyku w pobliżu Giulianovy do Spoleto, czyli na odcinku długości blisko 100 km, walczyły trzy dywizje.

Obsługa niemieckiej haubicy 210 mm Mörser 18 starannie celuje w kierunku oddziałów sprzymierzonych, centralne Włochy, lato 1944 r. Choć produkcja armaty widocznej na zdjęciu zakończyła się w 1942 r., wykorzystywano ją do końca wojny. Szybkostrzelność praktyczna wynosiła jeden strzał na minutę, maksymalny zasięg strzału 16 700 m.

Żołnierze Wolnych Francuzów przejeżdżają ulicami zdobytej Sieny, witają ich szczęśliwi mieszkańcy.

Dalej na zachód, na odcinku Spoleto – Todi – Ficule, długości ok. 70 km, działało siedem jednostek wielkich. Wreszcie na zachodnim skrzydle, od Ficule przez Grosseto do ujścia rzeki Ombrone (na froncie długości ok. 115 km) rozmieściło się dziesięć dywizji. Poza obszarem walki stwardzono cztery jednostki wielkie w stadium reorganizacji oraz dwie odwodowe w północnych Włoszech i dwie w służbie dozoru wybrzeża. Na odcinku polskiego II Korpusu – według informacji otrzymanych z 8. Armii, potwierdzonych w części przez dezertorów i jeńców – działała w tym czasie od Adriatyku do Apeninu Abruzyskiego 278. DP. Na osi Penne – Teramo walczyły małe oddziały 71. i 334. DP, natomiast kierunek Sulmona – Popoli zamykały trzy bataliony 114. DGór. Korpus gen. Andersa przystąpił do bitwy, której celem było zdobycie ważnego portu w Ankonie. W rezultacie po dwudniowych walkach został on zdobyty, a 278. DP, ponosząc ciężkie straty w ludziach i sprzęcie, musiała się wycofać. Równocześnie Brytyjczycy zdobyli rejon Arezzo, a oddziały z FKE opanowały rejon Poggibonsi. Sprawiało to, że front na całej długości 8. i 5. Armii ruszył do przodu. Niemcy opóźniali posuwanie się sił sprzymierzonych poprzez wysadzanie mostów i niszczenie dróg. Największy opór stawał niemiecki XIV KPanc. (26. DPanc., 65. DP

i 16. DG Panc. SS) oraz I Korpus Spadochronowy (356. i 262. DP oraz 4. Dywizja Strzelców Spadochronowych) nad rzeką Arno w rejonie Empoli, Pisto i Florencji. 18 VII amerykańska 5. Armia osiągnęła rzekę Arno i zdobyła Livorno, jednak dalszy marsz został powstrzymany przez Niemców. FKE oraz amerykański VI Korpus zostały wycofane z frontu, ponieważ miały zostać użyte w operacji desantowej na południu Francji, co znacznie osłabiło siły alianckie. Na odcinek zajmowany przez FKE skierowano nowozelandzką 2. Dywizję oraz hinduską 8. DP.

Kesselring otrzymał w lipcu pewne uzupełnienia – 10 tys. żołnierzy – jednak zmuszony był do „oddania” zaprawionej w walkach dywizji „Hermann Göring”. Pozwoliło to na skompletowanie

Niemiecy jeńcy niosą brytyjskiego żołnierza, który stracił stopę na minie przeciwpiechotnej, Włochy, 1944 r.

20 dywizji, które posiadały zaniżone stany etatowe. Poważny problem stanowiły braki w broni pancernej. Dla OKH priorytetem był front wschodni, a od czerwca także front w Normandii. W sierpniu 1944 r. na froncie włoskim Niemcy dysponowali ok. 800 czołgami i działami samobieżnymi. Po kapitulacji Włoch zdobyli znaczne ilości włoskiego sprzętu pancernego, który jednak był bardzo słabej jakości. Wykorzystywano działa samobieżne typu M42 105/25, M42 75/18 i M43 105/25, które stanowiły wyposażenie kompanii dział szturmowych w dywizjach piechoty i górskich. W sierpniu Kesselring dysponował dywizją pancerną, 3 dywizjami grenadierów pancernych, 2 dywizjami strzelców spadochronowych, 19 dywizjami piechoty oraz dywizją szkolną, co dawało razem 26 jednostek wielkich. Dodatkowo armia Włoskiej Republiki Socjalnej wystawiła po jednej dywizji spadochronowej i piechoty. Jednostki te rekrutowały się z młodych, doskonale wyszkolonych Włochów. Walczyły z olbrzymim poświęceniem, czym wzbudziły nieklamany podziw Kesselringa.

Plan gen. Alexandra zakładający przełamanie Linii Gotów na jej całej długości był bardzo ambitny. Zakładano wykonanie desantu morskiego w rejonie Pesaro oraz działania lotnicze, które miały być skierowane przeciwko siłom niemieckim w kluczowych punktach Linii Gotów. Ostatecznie desant na południe Francji okazał się

ważniejszy i 6 VIII Alexander wydał nowe dyrektywy. W pierwszym okresie działań zakładały one uchwycenie przez oddziały 5. Armii przyczółków na rzece Arno w rejonie Florencji, a 8. Armia miała rozpocząć natarcie poprzez Apeniny wzdłuż rzeki Senio. 8. Armia (9 dywizji) posuwałaby się wzdłuż wybrzeża Morza Adriatyckiego w kierunku Rimini i opanowałaby rejon Bolonii i Ferrary. Następnie amerykańska 5. Armia siłami pięciu dywizji (II Korpus) opanowałaby rejon Pontassieve – Pontedera, a potem zdobyłaby Florencję, Bolonię oraz Modenę.

Główne uderzenie 8. Armii nastąpiło w sierpniu (działania nękające trwały już od 12 VIII, natarcie ruszyło 25 VIII). Niemcy bardzo starannie przygotowali się do obrony. Linia Gotów została zbudowana jako pas umocnień, którego głównym elementem były stanowiska Pantherturn. W rejonie obsadzonym przez 1. Dywizję Strzelców Spadochronowych i 71. DP, który stanowił cel natarcia polskiego II Korpusu, znajdowało się ponad 20 takich stanowisk. Dodatkowym elementem było utworzenie ruchomego odwodu pancernego. Kluczowe pozycje zajęły oddziały pancerne składające się z 4–6 czołgów lub dział samobieżnych,

Żołnierze niemieccy, stanowiący obsługę baterii ciężkiej artylerii przeciwlotniczej, okopani na stanowiskach polowych, zima 1944/1945 r. Włochy. Na hełmie żołnierza na pierwszym planie widoczny jest orzeł Luftwaffe.

których zadaniem było zwalczanie alianckich oddziałów pancernych. Niemcy, chcąc zachować jak najwięcej wozów, nie zamierzali ich wykorzystywać w bezpośrednich walkach, lecz znając taktykę stosowaną przez sprzymierzonych, rozlokowali swoje czołgi w bezpiecznej odległości od pierwszej linii, tak aby nie zostały zniszczone przez artylerię lub lotnictwo. Wprowadzali je do walki wyłącznie na zagrożonych przełamaniem odcinkach i tylko jako broń defensywną. Nierzadko czołgi były zamaskowane w stogach siana lub ukryte w zabudowaniach. Starcia na Linii Gotów były bardzo ciężkie, duże straty poniósł kanadyjski I Korpus oraz polski II Korpus. Ciężar walk spoczywał na brytyjskiej 8. Armii. Już wieczorem 29 VIII Niemcy rozpoczęli przygotowania do odwrotu z Linii Gotów. 10. Armia zwinęła swoje zachodnie skrzydło 1 IX, a główne siły wycofały się za Apeniny w dniach 10–11 IX. Podobnie było na odcinku

14. Armii, której LI KG opuścił swoje pozycje 8 IX, a XIV KPanc. – 19 IX. 21 IX gen. Leese, dowódca 8. Armii, oficjalnie poinformował gen. Alexandra o przełamaniu Linii Gotów.

ZAKOŃCZENIE WALK WE WŁOSZECH

W październiku 1944 r. walki na froncie praktycznie ustały. Powodem tej sytuacji były fatalne warunki atmosferyczne. Ruchy wojsk alianckich zostały całkowicie sparaliżowane przez błotniste

Sojusznicze pojazdy pancerne na pozycjach wyjściowych do ataku na umocnienia Linii Gotów.

Zaloga niemieckiego czołgu PzKpfw IV odpoczywa przed walką.

drogi oraz duże opady śniegu. Niemcy nie zamierzali rezygnować z oporu, ich sytuacja była stosunkowo dobra. Szlaki zaopatrzeniowe biegnące z Niemiec zostały znacznie skrócone, co pozwoliło na poprawę zaopatrzenia. Północne Włochy stanowiły także ośrodek przemysłu wojennego, który pracował wyłącznie na potrzeby armii niemieckiej. Doskonale dowodzenie GA „C” przez Kesselringa sprawiło, że Niemcy nie ponieśli poważnych strat w ludziach (np. w walkach o Linie Gotów stracili łącznie zaledwie 14 tys. żołnierzy). Na froncie dysponowali 491 tys. żołnierzy oraz 108 tys. żołnierzy włoskich, natomiast Alexander dowodził 536 tys. żołnierzy. Jak widać, nadal stanowili oni poważne

zagrożenie. Kesselring postanowił przeprowadzić operację zaczepną „Jesienna mgła”, która miała wyjść przez dolinę Padu, jednak do realizacji tego planu nie doszło ze względu na niekwestionowaną przewagę powietrzną sprzymierzonych. Na wiosnę wznowiono działania 8. Armii i amerykańskiej 5. Armii. Podobnie jak w 1944 r. alianci toczyli zacięte walki o każdą, nawet najmniejszą miejscowość. Niemcy zorganizowali swoją obronę, stosując wypróbowane metody, czyli stałe punkty. Powstała Linia Wenecja, która miała powstrzymać natarcie wroga.

14 IV amerykańska 5. Armia przystąpiła do ataku. VI Korpus (1. DPanc., 10. DGór., brazylijska

1. DP oraz 85. DP) gen. Willisa Crittenbergera rozpoczął ofensywę na kierunku Vergato – Castel d’Aiano, natomiast na prawym skrzydle nacierają jednostki II Korpusu gen. Keyesa (34., 88. i 91. DP oraz południowoafrykańska 6. DPanc.). 34. DP toczyła ciężkie walki z włoską brygadą „Legano” i poniosła duże straty. Na odcinku 8. Armii polski II Korpus związany został w walkach pod Imola. 17 IV po przełamaniu pozycji niemieckiej 71. DP natarcie mogło ruszyć do przodu. 19 IV zdobyto San Pietro, co pozwoliło wyjść na południowy wschód od Bolonii. Rejon broniony był przez 65. i 305. DP (centralna pozycja), 8. Dywizję Strzelców Górskich (DSGór.) – południowy wschód oraz 94. i 334. DP. Natarcie na pozycje niemieckie miały przeprowadzić jednostki amerykańskiego VI Korpusu oraz polskiego II Korpusu. W wyniku zaciętych walk Polakom i Amerykanom udało się przełamać obronę Niemców, co spowodowało, że po raz pierwszy w czasie kampanii we Włoszech alianci zdołali w jednej walnej bitwie zniszczyć aż trzy dywizje niemieckie. Do niewoli dostało się ok. 35 tys. żołnierzy z 65. i 305. DP oraz 8. DSGór., w tym dowódca LXXVI KPanc. gen. Kurt von Schwerin. XIV KPanc. gen. von Senger und Etterlin wycofał się w rejon rzeki Panaro, gdzie próbowano zorganizować ostatnią linię obrony. Front już jednak nie istniał. Niemcy bronili się w otoczonych miasteczkach i miastach (30 IV Brazylijczycy razem z amerykańską 34. DP zdobyli Fornovo). Od 30 IV alianci nie podejmowali zdecydowanych kroków zmierzających do zniszczenia tych enklaw niemieckiego oporu, toczyły się bowiem tajne rozmowy kapitulacyjne pomiędzy Allenem Welshem Dullesem i SS-Obergruppenführerem Karlem Wolffem. W ich efekcie 29 IV w kwatrze głównej aliantów w Casercie Wolff podpisał dokument kapitulacyjny. Oficjalny akt kapitulacji wojsk GA „C” został podpisany przez gen. Heinricha von Vietinghoffa w obecności gen. Marka Clarka.

WOJNA NA PÓŁNOCY ZSRR

Po ciężkich walkach w 1941 r. Grupa Armijna „Norwegia” gen. Nikolauša von Falkenhorsta została przekształcona w GA „Lappland” („Laponia”), której dowództwo objął gen. Eduard Dietl, dotychczasowy dowódca Korpusu Górskiego „Norwegia”. Oznaczało to, że nowo utworzona grupa będzie samodzielnie działać na dalekiej Północy, natomiast pozostałe oddziały stacjonujące w Norwegii pod dowództwem Falkenhorsta poprowadzą obronę wybrzeża. Latem 1942 r. Dietl posiadał do swojej dyspozycji XIX i XXXVI KG (dawny XXXVI Korpus Armijny) oraz nowo przybyły XVIII KG Niemcy musieli przekazać Finom ich III KA. W czerwcu GA „Lappland” została ostatecznie przeformowana na 20. Armię Górską (AGór.). Dietl cieszył się dużym zaufaniem Hitlera (został nawet odznaczony złotą odznaką NSDAP, mimo że nie był członkiem

partii) i dzięki temu 20. AGór. otrzymywała stałe uzupełnienia. Latem 1944 r. w jej skład wchodziło sześć dywizji oraz silne jednostki wsparcia artylerii (także raketowej) i logistyczne (w trudnych warunkach terenowych było to konieczne do prowadzenia sprawnych działań bojowych). Kiedy 23 VI 1944 r. w katastrofie w Austrii zginął gen. Dietl, dowódcą 20. AGór. został gen. Lothar Rendulic. Do 20. AGór. należały: XVIII KG, dowodzony przez gen. Friedricha Hochbauma, w składzie: 7. DGór. (gen. August Krakau), 6. DGór. SS (gen. Karl Heinrich Brenner) oraz 140. DP (gen. Mathias Kräutler;

Radziecki pilot, Archangielsk, sierpień 1941 r. Specjalne, ciepłe buty i watowane spodnie wskazują, że służy w jednostkach powietrznych Floty Arktycznej.

Większość Finów walczyła z ZSRR w ramach własnych, narodowych oddziałów wojskowych, jednak nieliczni służyli w oddziałach Waffen-SS, takich jak SS-Regiment Nordland lub Finnisches Freiwilligen-Bataillon der Waffen-SS.

właściwie była to grupa bojowa); XXXVI KG gen. Emila Vogela w składzie: 163. DP (gen. Karl Rübél) i 69. DP (gen. Siegfried Rein); XIX KG gen. Ferdinanda Jodla w składzie: 6. DGór. (gen. Max Pemsel), 2. DGór. (gen. Hans Degen), 210. Dywizja Forteczna (gen. Curt Ebeling), Grupa Bojowa „Hoop” (gen. Adrian van der Hoop) oraz armijne bataliony grenadierów: 388., 503. i 193., które miały być przydzielane na zagrożone odcinki działań. Największy jednak problem stanowiło dla Niemców w 1944 r. podjęcie przez rząd fiński rozmów na temat zawieszenia broni.

FINLANDIA KAPITULUJE?

Finowie, angażując się w wojnę przeciwko ZSRR, postawili Niemcom twarde warunki. Armia fińska miała osiągnąć granicę fińsko-radziecką z 1939 r., a potem jedynie prowadzić obronę. Oczywiście jednostkom niemieckim stacjonującym na terenie Finlandii pozostawiono całkowitą niezależność operacyjną, jednak teren ich działania rozciągał się od linii Oulu – Uchta na północ do Petsamo (ob. Pieczen-ga). W lutym 1943 r. podczas narady fińskiego naczelnego

dowództwa oraz prezydenta i premiera, marsz. Carl Gustaf Mannerheim przedstawił sytuację armii fińskiej i możliwości prowadzenia przez nią dalszej wojny. Konkluzja była jedna: armia nie sprosta narastającej przewadze strony radzieckiej i należy jak najszybciej podjąć

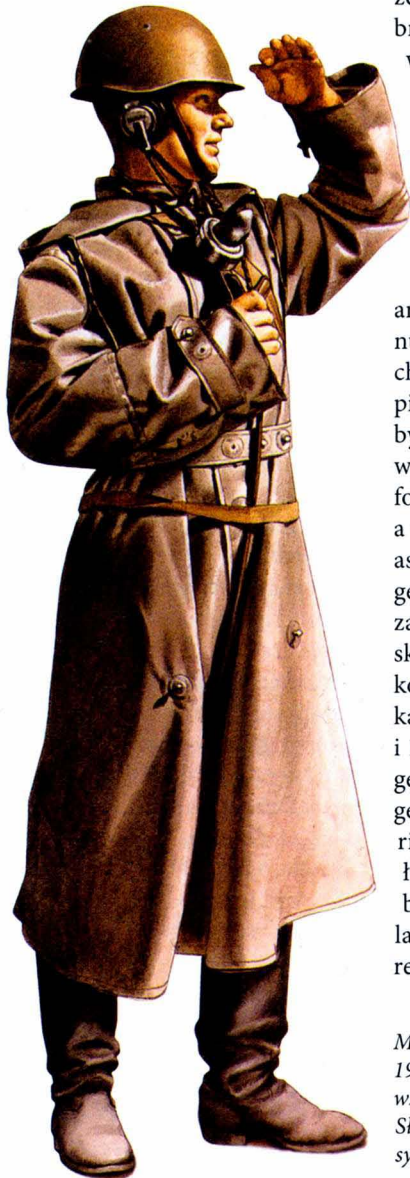
rozmowy pokojowe. Mannerheim nie był zwolennikiem prowadzenia wojny „do ostatniego żołnierza”, podobnie jak większość rządu i sztabu generalnego.

Ważny krok, wskazujący na zmianę dotychczasowej polityki Finlandii, stanowiło powierzenie funkcji premiera Edwinowi Linkomiesowi,

Lotnisko na północy ZSRR, okolice Murmańska. Brytyjski doradca techniczny instruuje radzieckiego pilota. Końcowa część trasy konwojów arktycznych odbywała się pod osłoną lotnictwa radzieckiego.

znanemu z probrytyjskich sympatii, oraz objęcie stanowiska ministra spraw zagranicznych przez Henrika Ramsaya, polityka o podobnych jak nowy premier zapatrywaniach. Dla Finów głównym punktem w negocjacjach było uzyskanie zgody ZSRR na przywrócenie granicy z 1939 r. oraz zagwarantowanie przez rządy Wielkiej Brytanii i USA suwerenności ich kraju. Pierwsze rozmowy nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Zachodni alianci nie podjęli tematu zawieszenia broni i zasugerowali nawiązanie kontaktów z rządem radzieckim. Swoje pośrednictwo w pertraktacjach z Moskwą zaferował rząd szwedzki. Rozmowy toczyły się od września 1943 r. W grudniu 1943 r. sprawa rozmów pokojowych z Finlandią została

omówiona na spotkaniu wielkiej trójki w Teheranie. Stalin postawił następujące żądania: Finlandia przyjmuje traktat z 1940 r. jako ostateczny, odstępuje ZSRR półwysep Hanko, a armia fińska zostaje całkowicie zdemobilizowana. Przyjęcie takich warunków oznaczało, że niebawem po kapitulacji może dojść „do masowych protestów klasy robotniczej” i obalenia rządu. Poparcie dla Finów rządu amerykańskiego, który doskonale wiedział, że zajęcie lub podporządkowanie Finlandii oznaczać będzie w krótkim czasie rozszerzenie wpływów na Szwecję i Norwegię, sprawiło, że Rosjanie znacznie złagodzili swoje stanowisko. Podpisany w 1947 r. traktat pokojowy przyznawał ZSRR tereny utracone przez Finlandię w 1940 r., ale armia fińska – częściowo zdemobilizowana – nadal mogła bronić niepodległości kraju. Finowie zdawali sobie sprawę z tego, że w 1944 r. nastąpi radziecka ofensywa, należało się więc tak przygotować, aby ponieść jak najmniejsze straty, gdyż powstrzymanie Rosjan nie wchodziło w rachubę.

W 1943 r. Finlandia swoje wojska zgrupowała w dwóch grupach armijnych. GA „Kannas” i GA „Aunus” łącznie liczyły 14 dywizji piechoty, dywizję pancerną i 2 brygady piechoty, jednostkami rezerwowymi było 13 słabych batalionów obrony wybrzeża. Pod koniec 1943 r. reformowano jeden korpus armijny, a w jego miejsce powstała GA „Maaselkä”. W marcu 1944 r. GA „Kannas” gen. Harald Öhquist, która miała za zadanie bronić Przesmyku Karelskiego, została zorganizowana w dwa korpusy: IV KA gen. Taavetti Laatikainena (2. DP gen. Ilmari Martola i 18. DP gen. Paavo Paalu) oraz III KA gen. Hjalmar Siilasvuo (15. DP gen. Niilo Hersala i 19. Bryg. Płk. Lauri Maskula). W odwodzie znajdowały się 10. DP gen. Jussi Sihvo oraz brygada kawalerii gen. Larsa Melander. W maju na Przesmyk Karelski skierowano dodatkowo 3. DP

Marynarz Floty Bałtyckiej ZSRR, styczeń 1942 r. Żołnierz na rysunku nosi hełm stalowy wzór 1940 i wodoodporny płaszcz służbowy. Słuchawki i mikrofon są częścią okrętowego systemu kontroli ognia.

Żołnierz z 6. Dywizji Górskiej SS Nord. Była ona klasyfikowana jako jednostka lekkiej piechoty (Jäger), choć wszyscy jej żołnierze byli doświadczonymi weteranami wojny górskiej.

gen. Aaro Pajariego oraz dywizję pancerną gen. Ernsta Rubena Lagusa. GA „Aunus” (gen. Karl Lennart Oesch) i „Maaselkä” (gen. Paavo Talvela) miały utrzymać rejon rzeki Swir.

STOSUNKI NIEMIECKO-FIŃSKIE

W marcu 1943 r. w Berlinie doszło do spotkania ministra Ramsaya z Ribbentropem, mającego na celu omówienie wzajemnych relacji. Niemcy doskonale znali sytuację w rządzie fińskim i postanowili energicznie przeciwdziałać. Pierwszym posunięciem było wstrzymanie wszystkich dostaw dla Finlandii. Dotyczyło to zarówno uzbrojenia, jak i żywności. Finowie w odpowiedzi na ten krok rozformowali ochotniczy batalion SS i wycofali go z frontu wschodniego. Mannerheim odmówił prowadzenia jakichkolwiek wspólnych operacji na froncie pod Leningradem, co pogorszyło sytuację. We wrześniu 1943 r. OKW wydało dla 20. AGór. specjalną dyrektywę na wypadek wycofania się Finlandii z wojny lub załamania się fińskiej obrony. Zakładano, że należy utrzymać

*Artyleria niemiecka, jesień 1942 r.,
okolice Leningradu.*

linię Karesuando – Ivalo oraz pozycje w rejonie Petsamo. W tym celu kwatermistrzostwo 20. AGór. zostało zobowiązane do zorganizowania środków transportu, zapasów paliwa oraz rozpoczęcia rozbudowy pozycji niezbędnych do obrony. Zwracano także uwagę na rozbudowanie sieci łączności, która miała funkcjonować w oparciu o własne zasoby (w tym celu do 20. AGór. skierowano oddziały łączności z Armii „Norwegia”). 14 X do Mikkelii, gdzie znajdował się sztab generalny armii fińskiej, przybył na rozmowy z Mannerheimem szef sztabu dowodzenia OKW gen. Alfred Jodl. Wyraźnie dał mu do zrozumienia, że Hitler wie o prowadzonych rokowaniach i nawet zakłada, że Finowie przystąpią do wojny przeciwko III Rzeszy. Wniosek ten – obserwując sytuację we Włoszech – był jak najbardziej słuszny. Mannerheim zwrócił uwagę, że podjęta przez Rosjan ofensywa w rejonie Leningradu całkowicie zmieniła sytuację na froncie i dalszy rozwój wypadków może jedynie przynieść korzyść stronie radzieckiej. Finowie nie chcieli zaostrzać sytuacji i w efekcie zgodzili się dostarczyć odpowiednie ilości materiałów budowlanych dla 20. AGór., wiedząc doskonale, że Niemcy rozpoczęli już wstępne prace nad budową linii obronnych.

17 III 1944 r. do Moskwy na rozmowy pokojowe udała się fińska delegacja na czele z nowym ministrem spraw zagranicznych Carlem Enckellem i Juho Kusti Paasikivi. 27 III doszło do spotkania z Mołotowem. Rosjanie żądali internowania wszystkich jednostek niemieckich znajdujących się na terenie Finlandii, demobilizacji połowy armii oraz wycofania się za linię

*Kapitan fińskiej 2. Dywizji
Piechoty, styczeń 1943 r.,
okolice Leningradu.*

granicy z 1940 r. Po podpisaniu traktatu pokojowego Finowie mieli zobowiązać się do wypłacenia reparacji wojennych w wysokości 600 mln dolarów, zwrotu Petsamo, które należało do Finlandii od 1920 r., oraz „rekompensaty” finansowej za zrzeczenie się roszczeń do półwyspu Hanko. 19 IV rząd fiński odrzucił warunki radzieckie i rozmowy przerwano. Finowie zdawali sobie sprawę z tego, że Rosjanie rozpoczną ofensywę.

RADZIECKIE NATARCIE

Na początku 1944 r. Rosjanie na Froncie Karelskim dysponowali następującymi siłami: 14. Armia gen. Władimira I. Szczerbakowa broniła rejonu Murmańska, 19. Armia gen. Gieorgija K. Kozłowa znajdowała się w rejonie Kandałakszy, 26. Armia gen. Lwa S. Skwirskiego broniła rejonu Uchty, 32. Armia gen. Filipa D. Gorielenki rozlokowana była pomiędzy Miedwieżjegorskiem a Maanselkä, natomiast 7. Armia gen. Aleksieja N. Krutikowa broniła rejonu rzeki Swir pomiędzy jeziorami Ładoga i Onega. Dowódcą frontu był gen. Kirył A. Mierieckow.

W styczniu Zarząd Operacyjny Frontu (gen. Władimir J. Siemionow) przystąpił do opracowywania operacji przeciwko 20. AGór. Zgodnie z planem główne uderzenie miała wykonać 19. Armia z rejonu Kandałakszy, co miało doprowadzić do rozcięcia 20 AGór. Pomocnicze uderzenia w kierunku Murmańska przydzielono 14. Armii. 28 II radziecka kwatery główna zaakceptowała plan Siemionowa i nakazała przystąpić do jego realizacji. Ponieważ rokowania z Finami nie przyniosły spodziewanych rezultatów, Stalin nakazał Mierieckowowi rozpoczęcie przygotowań do uderzenia w Karelii. W tym celu Front Karelski (32. i 7. Armia) otrzymał świeże jednostki, co pozwoliło na sformowanie 126. i 127. Korpusu (tzw. korpusy lekkie), jednak w ocenie zarządu operacyjnego nadal były to siły niewystarczające do przeprowadzenia dwóch operacji, zwłaszcza że były, to akcje w rozbieżnych kierunkach. Wobec tego uderzenie na Karelię miały wykonać wojska Frontu Leningradzkiego dowodzone przez gen. Leonida A. Goworowa. Natarcie miały wykonać odwodowa 21. Armia gen. Dmitrija Gusiewa składająca się z dziewięciu dywizji strzeleckich i 23. Armia gen. Aleksandra I. Czerpanowa – sześć dywizji strzeleckich. Na Viipuri (obecnie Wybörg w Rosji) miała nacierać 21. Armia, natomiast 23. Armia posuwałaby się wzdłuż jeziora Ładoga. Rosjanie mieli do dyspozycji ok. 700 czołgów i dział samobieżnych oraz 1200 samolotów z 13. Armii Lotniczej i lotnictwa Floty Bałtyckiej.

9 VI Rosjanie rozpoczęli ostrzał artyleryjski fińskich pozycji na Przesmyku Karelskim. Następnego dnia ruszyło natarcie, które poprzedzono prawie trzygodzinnym ciężkim ogniem artyleryjskim. Finowie rozpoczęli odwrot. Do wieczora oddziały 21. Armii przełamały obronę fińskich tylnych straży i zajęły tzw. przedni pas obrony. 12 VI kwatera główna nakazała kontynuowanie natarcia i do 18 VI zajęcie Viipuri. 13 VI Rosjanie przystąpili do natarcia na tzw. drugą pozycję obronną. Powiodło się ono w rejonie 109. KS, który przełamał fińską obronę. W ten wyłom Rosjanie wprowadzili odwodowe 108. i 110. KS, które poszerzyły wyłamanie. Front fiński został przełamany na szerokości 75 km i głębokości ok. 40 km. Nad ranem 17 VI gen. Oesch wydał rozkaz, aby wycofać wszystkie siły na linię Viipuri – Kuparsaari – Taipale. Za ten sukces Goworow został awansowany do stopnia marszałka ZSRR.

Finowie w rejon Viipuri skierowali 17. DP gen. Viktora Sundmana, 20. Bryg.P płk. Armasa Kempiego oraz 6. DP gen. Einara Vihma i 11. DP gen. Kaarlo Heiskanena. 6. i 11. DP zostały przeniesione z rejonu rzeki Swir, co znacznie osłabiło fińską obronę w tamtej okolicy. Finowie zwrócili się z prośbą do Niemców o skierowanie na Front Karelski 6. DP. Hitler wyraził zgodę na wysłanie do Finlandii 122. DP oraz 303. Brygady Artylerii Szturmowej. Gen. Dietl wydał rozkaz odwołujący ze składu XVIII KG fińską 3. Bryg.P – ostatnią jednostkę znajdującą się pod niemieckimi rozkazami.

19 VI w rejonie Viipuri znalazły się radzieckie 98. i 115. Korpus z 32. Armii. Miały one osłaniać rejon Vuoksi, z którego spodziewano się fińskiego kontrataku. Natarcie rozpoczęło się 20 VI. Do szturm przystąpiły 314. DS płk. Jelszyna, 90. DS gen. Petra N. Laszczenki

i 372. DS płk. Petra I. Radygina. Walki trwały cały dzień i wieczorem Finowie przystąpili do odwrotu. Dzięki dobrze zorganizowanym działaniom zdołali wycofać z zagrożonego rejonu oddziały z 3., 4. i 18. DP oraz całą dywizję pancerną gen. Lagusa, która straciła zaledwie 15 czołgów. Finowie oraz niemiecka 122. DP obsadzili Linię Mannerheima – rozbudowany kompleks schronów betonowych i ziemno-betonowych. Przełamanie tej pozycji w 1940 r. kosztowało Rosjan ponad 120 tys. zabitych i rannych. Korzystając z chwilowej przerwy, marsz. Goworow nakazał oddziałom 59. Armii gen. Iwana T. Korownikowa przeprowadzić desanty na wyspy w Zatoce Wyborskiej. Wyspy zajęto, kolejna faza natarcia na Linię Mannerheima miała się rozpocząć 12 VII, jednak kwatera główna wydała rozkaz przejścia

do obrony. Lekcja z wojny zimowej nie poszła na marne; Rosjanie nie zamierzali szturmować fińskich umocnień – postanowili uderzyć we wschodniej Karelii.

Natarcie to miało zostać przeprowadzone siłami Frontu Karelskiego. Do działań skierowano 7. i 32. Armię. 7. Armia gen. Krutikowa składała się ze 114., 272. i 368. DS oraz 3., 69. i 70. Brygady Piechoty Morskiej (Bryg.PM). Przed rozpoczęciem natarcia jako wsparcie otrzymano 37. Korpus Gwardii (KGw.) oraz 94. i 99. KS, a także 7. Dywizję Artylerii Przełamania, dwie brygady pancerne oraz trzy pułki czołgów ciężkich. 32. Armia gen. Gorielenki dysponowała 176., 289., 313. i 27. DS. Główne natarcie miała wykonać 7. Armia w kierunku na Aunus, Pitkiarantę i Sortavalę. Na-

Łotewski ochotnik służący w jednostce niemieckiej, 1943 r. Żołnierz na zdjęciu ma pełne wyposażenie zimowe. Jednostki łotewskie walczyły zaciekle do samego końca wojny. Mimo początkowych obaw Himmler ostatecznie doszedł do wniosku, że Łotysze i inni Baltowie są niezbędni podczas obrony na froncie wschodnim.

Kobiety służyły na północy ZSRR w podobnych rolach, jak na pozostałych odcinkach frontu. Były sanitariuszkami, lekarzami, snajperami, pilotowały samoloty i dowodziły czołgami. Widoczne na zdjęciu pilotki Armii Czerwonej sfotografowano w okolicach Murmańska. Pomimo teoretycznej równości z mężczyznami wykorzystywano je raczej do pilotowania maszyn rozpoznawczych i transportowych niż bombowych i myśliwskich.

tarcie pomocnicze powierzono 32. Armii – kierunek Maanselkä. Finowie dysponowali VI KA (5., 8. i 15. Bryg.P) oraz V KA (7. DP, 11. DP – została odesłana na przesmyk), które zajmowały pozycje na kierunku głównego natarcia 7. Armii. Natomiast II KA (1. DP i 21. Bryg.P) znajdował się na kierunku natarcia 32. Armii.

Rankiem 21 VI Rosjanie przystąpili do forsowania rzeki Swir, a wieczorem przyczółek miał głębokość 10 km i szerokość ok. 20 km. Finowie wycofali oddziały VI KA aż na przedpola Aunusu. Rosjanie 23 VI przeprowadzili desant w rejonie Pitkiaranty (przez jezioro Ładoga). Desantowano 70. Bryg.PM, która wyszła na tyły fińskiej 11. DP. Następnego dnia w rejon walk Rosjanie przerzucili 3. Bryg.PM, co spowodowało załamanie się obrony 11. DP w rejonie Aunusu. Do walki skierowano 15. Bryg.P, której natarcie załamało się jednak pod ciężkim

ogniem artyleryjskim (ok. 250 dział i armat). 25 VI Rosjanie zajęli Aunus i skierowali się na Pitkiarantę i Loimolę. Finowie po raz kolejny znakomicie przeprowadzili odwrót. Oddziały 5. i 8. DP oraz 15. Bryg.P nie poniosły większych strat. Jednocześnie tempo radzieckiego natarcia malało.

*Żołnierze
11. SS-Freiwilligen
Panzergrnadier
Division Nordland
w prowizorycznych
okopach w pobliżu
Narwy w Estonii,
w której oddziały
dywizji SS Nordland
i Nederland stoczyły
zacięty bój z jednostkami
radzieckimi.*

Rosjanie mieli problemy z poruszaniem się po leśnych drogach, które nie nadawały się do szybkiego przemieszczania (zwłaszcza artylerii ciężkiej). 32. Armia gen. Gorielenki rozpoczęła natarcie rankiem 20 VI. Jako pierwsze do walki ruszyły 313. i 189. DS (nowo przybyła). Po południu fińskie 1. DP i 21. Bryg.P rozpoczęły odwrót. W nocy oddziały 313. DS sforsowały kanał białomorski i zdobyły Powieniec. 176. i 289. DS rozpoczęły 23 VI natarcie w kierunku Miedwieżjegorska i zdobyły go. W ciągu pięciu dni Rosjanie pokonali ponad 100 km i dotarli do Kondopogi i Petrozawodzka. Równocześnie od południa do Petrozawodzka zbliżyła się 368. DS. Finowie nie zorganizowali obrony, co sprawiło, że miasto zostało zajęte bez strat. Dzięki temu Rosjanie odzyskali całkowitą kontrolę nad koleją murmańską utraconą w 1941 r. Natarcie 7. Armii zostało wznowione 2 VII. 37. KS skierował się na Janisjärvi i Tuomajoki. Natarcie zostało powstrzymane i Rosjanie zmuszeni byli do skierowania w ten rejon 4. KS, a następnie 127. Korpusu Lekkiego (KLeK.) oraz 7. Bryg. Panc. 11 VII Rosjanie zdołali osiągnąć rejon Salmi – Pitkiaranta, do osiągnięcia granicy z 1940 r. brakowało im ok. 90 km. 15 i 25 VII 7. Armia przeprowadziła dwa natarcia, które zostały powstrzymane. 4 VIII kwatera główna nakażała przejście do obrony. Ze składu 7. Armii wycofano 37. i 94. KS oraz 29. Bryg. Panc., przekazując je do 32. Armii, która po zajęciu Petrozawodzka miała kontynuować działania. 313. DS nacierała na Suojärvi i Korpisella, natomiast 176. i 289. DS

na Porajärvi i Kuolisma. 27. DS nacierała na pozycje fińskiej 14 DP. Dowodzący fińskim II KA gen. Einar Mäkinen zorganizował linię obrony w rejonie Paljärvi – Suojärvi i Tovajärvi, która jednak 27 VI została przełamana. Podobnie jak we wcześniejszych przypadkach Finowie zdołali wycofać swoje główne siły, tak że zdołano obsadzić linię Ilomantsi – Kuolisma. Dysponowali oni 5 dywizjami piechoty, 4 brygadami piechoty (w tym jedna brygada straży granicznej) oraz brygadą kawalerii. Rankiem 30 VII Finowie przeszli do kontrnatarcia siłami 21. Bryg.P, 14. DP i brygady kawalerii. Rosjanie zostali zepchnięci za linię graniczną z 1940 r. a 289. DS poniosła duże straty. 10 VIII sztab 32. Armii otrzymał rozkaz przejścia do obrony.

Radziecka ofensywa osiągnęła znaczący sukces terytorialny. Rosjanie doszli do granicy z marca 1940 r., jednak nie udało im się rozbić armii fińskiej. Umiejętne dowodzenie szczupłymi siłami spowodowało, że Finowie stracili tylko ok. 40 tys. zabitych i rannych. Już w sierpniu stan armii został uzupełniony o 32 tys. żołnierzy, co oznaczało, że mieli oni do dyspozycji ok. 530 tys. ludzi. 4 VIII prezydentem Finlandii został marsz. Mannerheim. 22 VIII ambasador fiński w Sztokholmie Grippenberga spotkał się z Aleksandrą Kollontaj celem podjęcia ponownych rozmów pokojowych. 29 VIII Rosjanie przekazali swoje warunki. Co interesujące, zgodzili się na przeprowadzenie ewakuacji jednostek niemieckich z terenu Finlandii i dopiero po upływie dwóch tygodni Niemcy, którzy by pozostali mieli być internowani. Mannerheim zaproponował, aby Finowie przeprowadzili własnymi siłami ewakuację jednostek niemieckich, zadeklarował wycofanie wszystkich jednostek fińskich na linię

graniczną z marca 1940 r. Rosjanie wstępnie zaakceptowali ten plan. Mannerheim ogłosił, że w nocy z 3 na 4 IX na całym froncie fińsko-radzieckim wchodzi w życie zawieszenie broni.

WOJNA FIŃSKO-NIEMIECKA

Marsz. Mannerheim 14 VIII powiadomił feldmarsz. Wilhelma Keitla, że deklaracja o niepodejmowaniu odrębnych rozmów pokojowych straciła swoją moc. 2 IX dowódca 20. AGór. gen. Rendulic spotkał się z Mannerheimem, aby omówić sytuację swoich wojsk. Marszałek dał jasno do zrozumienia, że Niemcy powinni jak najszybciej opuścić tereny Finlandii. Wieczorem już po zaaprobowaniu przez fiński parlament warunków zawieszenia broni z ZSRR minister Enckell poinformował niemieckiego ambasadora o zerwaniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy Finlandią a Niemcami.

Niemcy byli przygotowani na taką ewentualność i już wcześniej opracowali szczegółowy plan wycofania 20. AGór. do Laponii, który otrzymał kryptonim „Birke”. Powstał także plan zajęcia Wysp Alandzkich (operacja „Tanne West”) oraz wyspy Suursaari (operacja „Tanne Ost”). Operacja „Birke” zakładała obronę Laponii oraz okręgu Finnmark, który należał do Norwegii. Na północy Finnmark miał być broniony przez XIX KG, następnie XVIII KG miał osłaniać rejon Karesuando – Kautokeino, a XXXVI KGór. obsadzić linię od Vuotso do Ivalo. Autorem planu obrony był jeszcze gen. Dietl, który zakładał trzy warianty realizacji operacji „Birke”. Pierwszy z nich był najbardziej optymistyczny, ponieważ przewidywał, że Finowie nie będą interweniowali w ruchy wojsk niemieckich, co pozwoli na ewakuowanie na północ wszystkich zgromadzonych zapasów i żołnierzy. Operacja mogłaby się zakończyć w ciągu około czterech tygodni. Zakładano także, że Finowie nie pozwolą na sprawne wycofanie, co mogło oznaczać pozostawienie sprzętu i ludzi. Wreszcie Dietl przyjął także koncepcję, że armia fińska wspólnie z armią radziecką wystąpi przeciwko Niemcom, co oznaczałoby ciężkie walki obronne. Do osłony wycofujących się wojsk wyznaczono XVIII KG oraz XXXVI KA stacjonujący w Norwegii. Ewakuacja miała się odbywać głównie przez Bałtyk oraz drogą lądową przez terytorium Szwecji. Niemcy zostali zaskoczeni dwutygodniowym terminem, jaki otrzymali na wycofanie się z Finlandii. Do 14 IX Niemcy zdołali ewakuować 23 tys. ludzi i ponad 150 tys. t sprzętu i wyposażenia wojskowego. W tym samym czasie

Oficer Armii Czerwonej w mundurze zimowym, północ ZSRR.

Marynarz Floty Północnej ZSRR, Archangielsk, 1944 r.

Obsługa działa przeciwpancernego PaK 97/38 kryje się przed ogniem radzieckiej artylerii.

Finowie z Laponii na zasadzie wzajemności ewakuowali 3600 żołnierzy. Po ustalonym terminie Niemcy zdecydowali się nie przerywać ewakuacji i zajęli porty w Kemi i Oulu, tak aby wycofywane z frontu 7. DSGór. i 6. DSGór. SS mogły bez większych problemów zostać ewakuowane. Równocześnie XVIII KG otrzymał rozkaz prowadzenia działań osłonowych (korpus podzielono na dwa zgrupowania – „Zachód” i „Wschód”). 15 IX Niemcy zajęli wyspę Suursaari, zrezygnowali natomiast z zajęcia Wysp Alandzkich. Taki krok mógł być źle odebrany w Szwecji. Szwedzi uważali bowiem, że wyspy te powinny być pod ich jurysdykcją. Na Suursaari do niemieckiej niewoli dostało się 1230 Finów.

Mannerheim wydał rozkaz rozpoczęcia operacji wojskowych przeciwko jednostkom niemieckim.

Do działań w Laponii skierowany został III KA gen. Siilasvuo w składzie: 3. DP (gen. Pajari), 6. DP (płk. Albert Puroma), 11. DP (gen. Heiskanen), dywizja pancerna (gen. Lagus) oraz 15. Bryg.P i brygada straży granicznej. Finowie już 2 IX napotkali pierwsze oddziały z XVIII KG. 6. DP zdobyła Suomussalmi, a 25. DP Puolankę. Natarcie fińskie rozwijało się bez większych problemów i 29 IX dywizja pancerna wspierana przez 15. Bryg.P zdobyły Oulu. Następnie Finowie skierowali się na Kemi i Tornio i postanowili zdobyć te ważne porty, przeprowadzając lokalne desanty taktyczne. 1 X wysadzono desant w Roytta, które zdobyto praktycznie bez walki. 11. pp z 3. DP nacierał na Tornio od północy, natomiast 53. pp od południa. 8 X rejon Tornio i Kemi został opanywany przez Finów. Niemcy stracili ok. 1000 poległych, a 600 żołnierzy dostało się do niewoli. Finowie stracili ok. 1200 poległych i rannych. 20. AGór. otrzymała rozkaz przystąpienia do operacji „Nordlicht”. Był to trzeci wariant operacji „Birke”, który zakładał walki 20. AGór. przeciwko Finom i Rosjanom.

III Korpus gen. Siilasvuo skierował się następnie na Rovaniemi. Miasto miało zostać zdobyte przez 3. i 6. DP

Porucznik lotnictwa Armii Czerwonej. Jego wyposażenie wskazuje, że służy on w okolicach Murmańska. Na niebieskich patkach żołnierza oznaczenie stopnia wojskowego.

oraz dywizję pancerną. 11. DP otrzymała rozkaz pościgu za jednostkami niemieckimi zmierzającymi do granicy szwedzkiej. Niemcy wycofali się z Rovaniemi do Inari, nie chcąc prowadzić ciężkich walk w mieście. Przed opuszczeniem miasta całkowicie je spalili (w Rovaniemi jak w wielu fińskich miastach większość domów była z drewna). Fińska 11. DP zdołała 30 X zająć Muonio nad granicą, biorąc do niewoli maruderów z 7. DGór. Finowie prowadzili swoje działania przeciwko Niemcom do początku stycznia, jednak zgodnie z porozumieniem o zawieszeniu broni 15 XII przystąpiono do demobilizacji, co oznaczało w praktyce, że tylko 11. DP z III KA prowadziła działania bojowe.

DZIAŁANIA ARMII CZERWONEJ PRZECIWKO 20. AGÓR.

XIX KG zajmował pozycje obronne na Półwyspie Średnim do Zatoki Motowskiej (Grupa Bojowa „Hoop”) następnie wzdłuż rzeki Lica (6. DSGór.) oraz na północ od jeziora Czapr (2. DSGór.). Na półwyspie Varanger stacjonowała 210. Dywizja Forteczna. Gen. Dietl, znający realia prowadzenia działań wojennych na północy, zakładał, że XIX KG w fazie radzieckiej ofensywy sprawnie wycofa się w rejon Kirkenes, gdzie będzie można prowadzić obronę. Po śmierci Dietla nowy dowódca 20. AGór. gen. Rendulic doszedł do przekonania, że prowadzenie obrony na aktualnie zajmowanych pozycjach przez XIX KG jest możliwe i wydał rozkaz uporczywej obrony.

Rosjanie w tym rejonie dysponowali 14. Armią gen. Szczerbakowa. Dysponował on 10. DSGw. gen. Chułałowa, 14. DS gen. Fiodora Korotkowa (tworzyły 131. Korpus gen. Zinowija Alieksejewa), 126. KLeK. gen. Władimira Sołowiowa oraz 12. i 16. Bryg.PM. Były to zbyt małe siły, aby mogły przełamać obronę tak doświadczonych oddziałów, jakimi dysponował XIX KG. W związku z tym przed planowym natarciem 14. Armia otrzymała uzupełnienia w postaci: 65., 114. i 368. DS. Dywizje te wraz ze sztabem 99. Korpusu utworzyły nowy związek taktyczny w 14. Armii dowodzony przez gen. Siemiona Mikulskiego. Następnie do 14. Armii skierowano 127. KLeK. gen. Georgija A. Żukowa, 31. Korpus gen. Manzakira Absalamowa (83. i 367. DS) oraz 45., 67. i 341. DS i 7. Bryg. Panc., które miały działać samodzielnie. W pierwszym rzucie do natarcia miały przystąpić 131. i 99. Korpus, nacierając centralnie na pozycje 2. DSGór., natomiast na prawym skrzydle miał atakować 126. KLeK. W drugim rzucie do ataku skierowano 31. Korpus oraz 127. KLeK. Samodzielnie wzdłuż wybrzeża miała nacierać Grupa Operacyjna (GO) gen. Borysa Pigarewicza (45. DS oraz 3. Bryg.PM). Natarcie Rosjanie rozpoczęli 7 X silnym przygotowaniem artyleryjskim. 131. Korpus przełamał obronę 2. DSGór. na odcinku 6 km i zdołał opanować wzgórze 297, docierając do rzeki Titowki. Natarcie sąsiedniego 99. Korpusu zostało powstrzymane przez Niemców podobnie jak natarcie GO gen. Pigarewicza. W nocy sztab 14. Armii otrzymał rozkaz nakazujący kontynuowanie natarcia przez 99. Korpus, co ostatecznie zakończyło się zwycięstwem przez Rosjan wzgórza 373 i zmuszeniem do odwrotu 137. pułku strzelców górskich (psg). Dzięki temu 65. DS zdołała uchwycić przyczółki nad Titówką. Wobec pogarszającej się sytuacji Niemcy stopniowo wycofali swoją

Nieocenioną pomocą dla Armii Czerwonej byli partyzanci walczący na tyłach Wehrmachtu. Ich działania były koordynowane przez dowództwo radzieckie, kontaktujące się z partyzantami przy pomocy łączników lub radiostacji.

Żołnierze z 5. Dywizji SS Wiking w trakcie patrolu na północy ZSRR.

2. DSGór., co 9 X pozwoliło Rosjanom na kontynuację natarcia. Gen. Rendulic nakazał wzmocnić obronę 2. DSGór. oddziałami gen. van der Hoopa, co doprowadziło do osłabienia obrony nad wybrzeżem. Rosjanie natychmiast to wykorzystali i do walki rzucili 12. Bryg.PM oraz 368. DS, które przełamały obronę w rejonie Zatoki Motowskiej. Van der Hoop i 6. DSGór. otrzymały rozkaz wycofania się. Dowódca 20. AGór., chcąc ratować sytuację na odcinku 2. DSGór. nakazał, aby XXXVI KG skierował

swoją 163. DP w rejon Salmijärvi, co miało wzmocnić pozycje 2. DSGór. w rejonie Luostari, było jednak już za późno. Radziecki 126. KLeK. i część 99. Korpusu wyszły na tyły 2. DSGór. Szybkie skierowanie do walki 307. pp ze 163. DP oraz 901. pułku artylerii górskiej uratowało strzelców górskich od całkowitej klęski. Rosjanie spychali Niemców, którzy nie byli w stanie zorganizować stałej linii obrony. Jak się okazało, przewidywania gen. Dietla potwierdzały się. Słaba sieć dróg uniemożliwiła sprawne wycofanie,

Żołnierze fińscy w trakcie przerwy w walkach. Niemcy cenili ich doświadczenie, pozwalające walczyć im z niezrównaną skutecznością w warunkach arktycznych.

Niemcy zmuszeni byli do porzucenia części pojazdów i ciężkiego uzbrojenia. Rosjanie do 13 X praktycznie okrążyli Niemców w Petsamo. Zdobyli także ważny port w Linahamari, co uniemożliwiało ewakuację XIX KG drogą morską. 15 X zdobyte zostało Petsamo. Niemcy w walkach stracili ponad 18 tys. żołnierzy.

Kolejnym etapem radzieckiej ofensywy było skierowanie głównych sił 14. Armii na Nikel. Rosjanom bardzo zależało na zajęciu tego rejonu, gdyż znajdowały się tam kopalnie niklu. Zdobycie ich oznaczało, że niemiecki przemysł wojenny stracił główne źródło zaopatrzenia w ten strategiczny surowiec. Natarcie miały przeprowadzić związki 31. i 99. Korpusu z rejonu Luostari, natomiast 131. Korpus i 126. KLeK. miały wykonać szerokie obejście od południa i atakować z rejonu Salmijärvi. Natarcie rozpoczęło się 18 X. 31. Korpus przełamał pierwszą linię obrony XXXVI KG. Niemiecki opór jednak wzrastał. Niemcy zdołali zorganizować kilka silnych rejonów obrony, co spowodowało, że wieczorem 19 X radzieckie natarcie zostało powstrzymane. Rosjanie, widząc, że 31. Korpus nie dał rady samodzielnie przełamać obrony, wprowadzili do walki 99. Kor-

pus. 20 X znaleźli się na przedmieściach Nikel. Kluczem do sukcesu Rosjan okazało się całkowite panowanie w powietrzu. Samoloty radzieckie niszczyły każdy punkt oporu, paraliżowały ruchy jednostek wroga i to spowodowało, że gen. Rübél nie był w stanie zorganizować skutecznej obrony. Do 22 X Rosjanie opanowali cały rejon Nikel oraz Storkbukten aż do zachodniego brzegu Jarfjordu. XXXVI KG stracił ponad 5 tys. poległych i rannych. 27 X Hitler wydał rozkaz wycofania sił 20. AGór. z tego rejonu.

Dalsze operacje 14. Armii zostały wstrzymane. Stało się to na skutek ostrego sprzeciwu Wielkiej Brytanii, która nie zgodziła się, aby Związek Radziecki prowadził działania poza Laponią. Rząd norweski natychmiast zwrócił się do ZSRR z prośbą o przetransportowanie norweskich żołnierzy na zdobyte tereny. Rosjanie nie mogli się na to nie zgodzić i już 23 X do Kirkenes przybył pułk piechoty norweskiej. Norwegowie natychmiast utworzyli dodatkowe siły policyjne i przywrócili administrację państwową. 8 V 1945 r. Rosjanie wycofali swoje siły z terenu Norwegii.

Omawianie zawieszenia broni wojsk fińskich i radzieckich, 4 IX 1944 r.

KONWOJE ARKTYCZNE

Czerwiec 1941 r. zmienił całkowicie układ sił i sojuszków na politycznej mapie świata. ZSRR z sojusznika III Rzeszy zmienił się w niepewnego, sprawiającego liczne kłopoty sprzymierzeńca. Rząd brytyjski z ulgą przyjął nowy kierunek ataków wroga, słusznie przypuszczając, że zaangażowanie się III Rzeszy na nowym kierunku strategicznym przyczyni się do polepszenia sytuacji Wielkiej Brytanii. Niemiecki atak na ZSRR nie tylko błyskawicznie ujawnił całkowite nieprzygotowanie armii radzieckiej do prowadzenia wojny obronnej, lecz także spowodował gigantyczne straty terytorialne, materiałowe i ludzkie. Rząd radziecki był zmuszony poprosić swych nowych sprzymierzeńców o wsparcie w postaci sprzętu wojskowego i materiałów o znaczeniu strategicznym. Decyzję o dołączeniu ZSRR do programu lend-lease rząd amerykański podjął – pod wpływem Brytyjczyków – już 10 VII 1941 r., natomiast jeszcze wcześniej, zaledwie dwa dni po rozpoczęciu operacji „Barbarossa”, zniesiono restrykcje handlowe wobec ZSRR, obowiązujące w USA jako retorsje za atak na Finlandię.

Szczegółowe warunki udzielania pomocy uzgodniono w trakcie spotkania trójstronnego w Moskwie, które rozpoczęło się 28 IX 1941 r. Dekret w sprawie udzielenia wsparcia materiałowego i pieniężnego Związkowi Radzieckiemu, zgodny z tym, co ustalono w Moskwie, prezydent Franklin Delano Roosevelt podpisał 7 XI.

SZLAKI DOSTAW I PIERWSZE KONWOJE

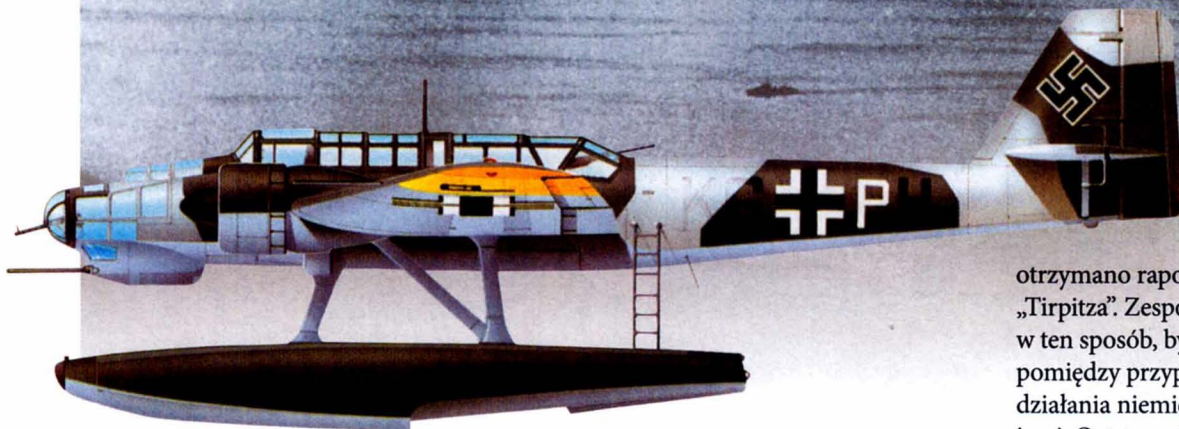
Sytuacja na froncie wschodnim i położenie geograficzne ZSRR powodowały, że w grę wchodziły jedynie trzy szlaki: pacyficzny, wymagający pokonywania Kanału Panamskiego, afrykański, który prowadził wokół Przylądka Dobrej Nadziei przez Ocean Indyjski do portów w Basrze i Bandar Abbas, oraz północny – przez Morze Barentsa do Murmańska i Archangielska. Ostatni szlak, choć najkrótszy, był najbardziej niebezpieczny – zarówno z powodów nawigacyjnych, jak i militarnych. Większa część dostaw dla ZSRR płynęła jednak tą trasą.

Pierwszym konwojem, który wysłano z dostawami materiałów wojennych dla Związku Radzieckiego, był „Dervish”.

Siedem wchodzących w jego skład statków wypłynęło już 21 VIII 1941 r. z Islandii do północnych portów ZSRR, dokąd dziesięć dni później dotarły bez strat. Towarzyszył im lotniskowiec „Argus”, na którego pokładzie do ZSRR popłynął transport myśliwców Hurricane. Tak wczesne wypłynięcie konwoju, jeszcze przed zatwierdzeniem odpowiednich umów, wynikało z potrzeb politycznych, ważne było również zebranie doświadczeń, które zamierzano wykorzystać podczas planowania kolejnych, większych transportów.

Ostatecznie zdecydowano, że wykorzystywane będą dwa warianty trasy arktycznej. Pierwszy, letni, prowadził bardziej na północ, w pobliżu Islandii, którą omijano od wschodu lub zachodu, następnie na Morzu Barentsa skręcał na wschód i prowadził do Murmańska lub Archangielska. Na tej trasie statki były narażone na naloty niemieckich samolotów jedynie w końcowym jej odcinku, i to w minimalnym stopniu. Wariant zimowy, wymuszony zwiększonym zasięgiem paku lodowego, mijał Islandię daleko na wschodzie, prowadził początkowo na północ tuż poza zasięgiem

Niemieckie zdjęcie lotnicze,
na którym widać konwój PQ-17.

Heinkel He-115C-1 „K6+PH” służył w 1./KuFlGr 406 w 1942 r., kiedy jednostka ta brała udział w wielu atakach na konwoje arktyczne, płynące do północnych portów radzieckich. Najważniejszą akcją tych maszyn były ataki na konwój PQ-17.

niemieckiego lotnictwa, by skrócić na wschód w miejscu gdzie kończył się zasięg lotniczej eskorty brytyjskiej startującej z baz lądowych. Następna część drogi – ponad połowa – odbywała się pod nieustającą groźbą nalotów z baz niemieckich w Skandynawii. Trasa zimowa kończyła się w Murmańsku, gdyż był to jedyny większy port radziecki na północy kraju, który zimą nie zamarzał (znajduje się on w sferze oddziaływania Golsztromu – ciepłego prądu morskiego).

Brytyjczycy ustalili system, zgodnie z którym konwoje skierowane do ZSRR oznaczano symbolami PQ (numer), natomiast transporty powrotne otrzymały oznaczenia QP (numer). Litera P oznaczała w tym wypadku Islandię, natomiast Q – północ ZSRR. Od końca 1942 r. nazwy konwojów zmieniono na JW (numer) płynące do ZSRR i RA (numer) płynące z ZSRR do Wielkiej Brytanii. Początkowa aktywność floty brytyjskiej na wodach północnych uszła uwagi Niemców. Do lutego 1942 r. do ZSRR popłynęło 12 konwojów, liczyły one łącznie 93 jednostki transportowe. Stracono tylko jeden statek, zatopiony przez niemiecki okręt podwodny. W związku z brakiem przeciw-

działania Niemców Admiralicja brytyjska ograniczyła eskortę do zaledwie jednego krążownika i dwóch niszczycieli.

ZAGROŻENIE DZIAŁANAMI JEDNOSTEK NAWODNYCH KRIEGSMARINE

Sukces kilku pierwszych konwojów został przyćmiony, gdy konwoje PQ-12 i QP-12 ledwie uciekły przed aktywnie poszukującymi ich siłami nawodnymi Kriegsmarine. Do stacjonującego już od jakiegoś czasu w Norwegii okrętu liniowego KMS „Tirpitz” dołączył pancernik kieszonkowy „Admiral Scheer”. Wywiad brytyjski wiedział o wzmocnieniu wroga, zdecydowano więc, że następne dwa konwoje – zarówno skierowany do ZSRR, jak i wracający do Wielkiej Brytanii – wyruszą tego samego dnia, by podczas przejścia przez najbardziej narażony na atak odcinek szlaku chroniły je jednostki brytyjskiej Floty Macierzystej, w tym okręty liniowe „Duke of York”, „Renown”, „King George V” i lotnikowiec „Victorious”. Cztery dni po wyruszeniu obu konwojów, 4 III 1942 r., gdy znajdowały się one na południowy zachód od Wyspy Niedźwiedziej,

otrzymano raport o wyjściu w morze „Tirpitz”. Zespół osłony manewrował w ten sposób, by utrzymywać pozycję pomiędzy przypuszczalnym obszarem działania niemieckiego okrętu i konwojami. Ostatecznie Brytyjczykom udało się uniknąć wykrycia konwojów przez nawodne okręty wroga, natomiast samoloty z lotniskowca „Victorious” odnalazły pancernik Kriegsmarine w pobliżu Lofotów, przeprowadzony atak nie przyniósł jednak żadnego rezultatu. Ofiarą niemieckich marynarzy padł jedynie jeden statek brytyjski, który z powodu uszkodzeń pozostał poza konwojem QP-8.

Kilka dni później doszło do starcia o kolejne dwa konwoje, PQ-13 i QP-9, które wyruszyły z portów 20 III. Podobnie jak kilka dni wcześniej osłonę zapewniały im okręty Floty Macierzystej. Cztery dni po wypłynięciu w morze trałowiec „Sharpshooter”, wchodzący w skład eskorty QP-9, staranował i zatopił w pobliżu Przylądka Północnego niemiecki U-655. 19 statków handlowych wchodzących w skład tego konwoju bezpiecznie dotarło do Islandii. Inny los spotkał konwój PQ-13, który wraz z eskortą (krążownik „Trinidad” oraz niszczyciele „Eclipse” i „Fury”) został rozproszony na znacznym obszarze przez sztorm. 29 III eskortę brytyjską przechwyciły na północ od Murmańska trzy niszczyciele wroga. W walce zatopiono niemiecki niszczyciel (Z-26), lecz brytyjski krążownik został ciężko uszkodzony przez jedną z własnych torped. Płynący powoli w kierunku radzieckiego portu okręt stał się celem ataku kolejnego U-Boota – U-585. Oka-

zał się on nieskuteczny, napastnik został wytropiony i zatopiony przez „Fury”. Niestety, Niemcom udało się przechwycić część statków handlowych wchodzących w skład konwoju. Ogółem stracono 5 z 19 jednostek – 2 wskutek działań okrętów podwodnych, 2 zatopiły samoloty, jeden stał się ofiarą niemieckiego niszczyciela.

Do kolejnej bitwy konwojowej z udziałem jednostek nawodnych doszło podczas przejścia przez Morze Barentsa konwojów PQ-15 i QP-11. Starcie to miało także swój polski akcent, niestety smutny. Kłopoty rozpoczęły się już cztery dni po wyruszeniu transportów. 1 V 1942 r. okręt liniowy „King George V” staranował jeden z eskortujących niszczycieli i został poważnie uszkodzony w wyniku wybuchów odbezpieczonych bomb głębinowych z niszczyciela. Dzień później trałowiec „Seagull” i norweski niszczyciel „St. Albans” zatopiły polski okręt podwodny „Jastrząb”. 3 z 25 statków wchodzących w skład konwoju zostały zatopione wskutek ataków samolotów, ale reszta bezpiecznie dotarła do Murmańska. Konwój powrotny QP-11, który wypłynął 28 IV, dotarł do portu przeznaczenia ze stratą tylko jednego statku, ale pech prześladował okręty osłony, zwłaszcza krążownik „Edinburgh”, który 30 IV dwukrotnie stał się celem torped niemieckiego okrętu podwodnego. Powracający do radzieckiego portu, ciężko uszkodzony, został odnaleziony 2 V przez niemieckie niszczyciele. W wyniku bitwy „Edinburgh” zdołał wyeliminować ogniem dział niszczyciel „Hermann Schoemann”, lecz sam został storpedowany przez jedną z dwóch pozostałych jednostek wroga. Uszkodzono także dwa niszczyciele brytyjskiej osłony.

Admiralicja brytyjska naciskała rząd, by na czas lata polarnego zrezygnować z konwojów, zwłaszcza że Niemcy dysponowali w Skandynawii poważnie wzmocnionymi siłami nawodnymi – oprócz samolotów, okrętów podwodnych, „Tirpitz”, „Admirała Scheera” gotowe do walki były również krążowniki

„Lützow” i „Admiral Hipper”, a także od dziesięciu do dwunastu dużych, silnie uzbrojonych niszczycieli. Z przyczyn politycznych jednak transportów nie zawieszono.

PQ-17

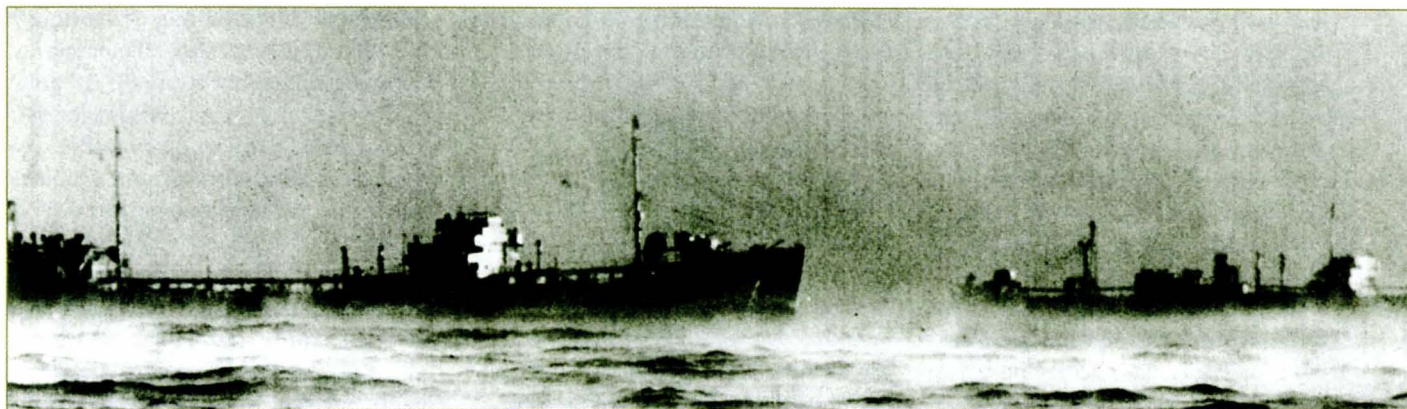
Najbardziej znanym konwojem arktycznym był PQ-17 – głównie ze względu na tragiczny los, jaki spotkał większość wchodzących w jego skład statków. Jego historia jest jednocześnie doskonałym przykładem na to, jak mszczą się błędy popełniane przez dowódców. Błędy, za które płacą ich podwładni. Konwój PQ-17 i odpowiadający mu konwój powrotny QP-13 wyruszyły 27 VI 1942 r. W skład PQ-17 wchodziło 36 statków, z których dwa zawróciły do Reykjavíku. Bezpośrednią osłonę stanowił zespół pod dowództwem kmdr. Johna Egertona Broome’a, składający się z sześciu niszczycieli i czterech korwet. Bliską osłonę zapewniała eskadra czterech krążowników w osłonie czterech niszczycieli, dowodzona przez wiceadm. Louisa Hamiltona, natomiast w dalekim odwodzie, gotowe do akcji na wypadek wyjścia w morze ciężkich jednostek niemieckich, pozostawały okręty Floty Macierzystej (dowódca adm. John C. Tovey), w tym liniowe „Duke of York” i amerykański

„Washington”, lotniskowiec „Victorious” oraz kilka krążowników i kilkanaście niszczycieli. Pierwsze straty PQ-17 poniósł w okolicach Wyspy Niedźwiedziej, gdzie w nalocie stracono trzy statki. Pierwszy lord Admiralicji adm. Dudley Pound podjął wtedy brzemienną w skutki decyzję. Obawiając się rajdu niemieckich jednostek nawodnych, wieczorem 4 VII 1942 r. zdecydował o rozproszeniu konwoju, którego statki miały na własną rękę przedzierać się do Archangielska. Jednocześnie odwołał eskortę krążowników i niszczycieli. Statki konwoju znajdowały się wówczas na północ od Przyładka Północnego. Między 5 a 10 VII 20 z 31 statków przedzierających się do ZSRR padło ofiarą samolotów i okrętów podwodnych. 11 statków i 2 jednostki ratownicze dotarły do Archangielska. W rzeczywistości, wbrew temu, w co wierzył pierwszy lord Admiralicji, „Tirpitz” wypłynął ze swej bazy dopiero rankiem 5 VII – już po wydaniu rozkazu rozproszenia konwoju – i jeszcze tego samego dnia zawrócił do Altenfjordu. Decyzja brytyjskiego admirała, który pozostawił statki handlowe na pastwę Niemców, spotkała się z ostrą krytyką rządu amerykańskiego.

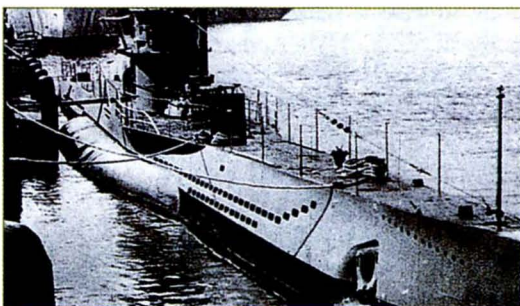
Bliźniaczy konwój QP-13 poniósł mniejsze, jednak równie dotkliwe straty – 5 VII jego jednostki wpłynęły na

Warunki atmosferyczne na trasach konwojów arktycznych stanowiły wyjątkowy test wytrzymałości fizycznej oraz odporności psychicznej załóg okrętów i statków.

Przedstawiciele ZSRR nigdy nie przyjęli do wiadomości trudności związanych z konwojami arktycznymi, otwarcie oskarżając Brytyjczyków o „tchórzostwo”.

Wraz z wzrastającą intensywnością działań konwojowych na wodach północnych Kriegsmarine przeznaczyła część swych U-Bootów do operacji w pobliżu Skandynawii, gdzie mogły one współdziałać z lotnictwem. Niemieckie okręty podwodne pozostawały, dużym zagrożeniem dla konwojów aż do 1944 r., gdy w składzie eskorty praktycznie każdego transportu znalazły się lotniskowce eskortowe.

brytyjskie pole minowe. W powietrze wyleciało pięć statków i eskortujący je trałowiec „Niger”. Los konwoju PQ-17 przypieczętował jednak decyzję o czasowym zawieszeniu – do września – konwojów arktycznych.

ZMIANA TAKTYKI

PQ-18, który wyruszył z Loch Ewe w Szkocji, liczył 40 statków handlowych. Wypłynęły one w morze 2 IX. W jego eskorcie, w końcu, znalazł się lotniskowiec. Niemcy wykryli konwój dość wcześnie, stał się on celem silnych ataków. Samoloty zatopiły 10 jednostek, ofiarą U-Bootów padły kolejne trzy, jednak Niemcy stracili trzy okręty podwodne i 27 samolotów.

Kolejne transporty płynące na północ otrzymały nowe oznaczenia, zaczynające się od JW-51. Pierwszy konwój z tym oznaczeniem wyruszył w morze dopiero trzy miesiące po PQ-18, w grudniu 1942 r. Został on podzielony na dwie części – pierwsza JW-51A, licząca 16 jednostek handlowych, wypłynęła z Loch Ewe 15 XII i bez strat dotarła do ZSRR 25 XII. Eskortujące je krążowniki „Jamaica” i „Sheffield” kilka dni później wypłynęły w morze w celu wzmocnienia osłony konwoju JW-51B (14 statków), który w eskorcie sześciu niszczycieli pod dowództwem kpt. Roberta Sherbrooke’a wyruszył 22 XII. Krążowniki wracające z radzieckiego portu dołączyły do konwoju 29 XII w okolicach Wyspy Niedźwiedziej. Niemcy mieli w tym czasie na morzu „Tirpitz”, pancernik kieszonkowy „Lützow”, krążownik ciężki „Admiral Hipper”, krążowniki lekkie „Köln” i „Nürnberg”, a także kilka silnie uzbrojonych niszczycieli. Wywiad brytyjski podejrzewał, że wyszły one z bazy w celu przechwycenia konwoju, jednak w rzeczywistości Hitler wydał rozkaz patrolowania brzegów Norwegii, obawiając się inwazji. Niezależnie od przyczyn wyjścia w morze niemieckich jednostek konwój JW-51B został wykryty przez samoloty zwiadowcze wroga 30 XII. Do ich przechwycenia wyznaczono „Admirała Hippera” (całością zespołu dowodził adm. Oskar Kummetz), „Lützowa” i sześć niszczycieli. W wyniku bitwy Brytyjczy stracili dwa statki eskorty, jednak sprawne dowodzenie spowodowało, że Niemcy zdołali jedynie lekko uszkodzić dziewięć statków handlowych. Ciężkie jednostki niemieckie uszły z pola bitwy po przybyciu w pobliżu krążowników brytyjskich. Hitler, gdy dowiedział się o ucieczce ciężkich jednostek Kriegsmarine przed

znacznie słabszą eskortą brytyjską, wpadł w szał. W proteście przeciwko decyzji Führera, który pozbawił dowództwa kapitanów niemieckich jednostek biorących udział w bitwie, ze stanowiska zrezygnował adm. Erich Raeder. W styczniu zastąpił go adm. Karl Dönitz.

Przez kilka kolejnych miesięcy konwoje były zawieszono. Wszystkie dostępne jednostki skierowano na Atlantyk, gdzie trwała walka. Potem w ciągu zaledwie dziewięciu tygodni do ZSRR dotarło 106 statków zgrupowanych w sześć konwojów – stracono wówczas jedynie trzy jednostki.

OKRES KOŃCOWY

Od wiosny 1944 r. konwoje znacznie powiększono, wzmocniono też ich eskortę, wprowadzając do niej na stałe jeden lub dwa lotniskowce. Dzięki temu można było skutecznie zwalczać niemieckie samoloty rozpoznawcze, dotychczas śledzące wykryte konwoje. Jednocześnie niemieckie U-Booty musiały walczyć z bardzo silnymi zespołami osłony zewnętrznej, liczącymi często nawet po 20 niszczycieli, nim przedarły się w strefę osłony wewnętrznej, którą zabezpieczały korwety. Dzięki wzmocnieniu sił osłony oraz malejącym możliwościom niemieckiego lotnictwa i marynarki większość konwojów docierała do portów bezpiecznie.

Ogółem od sierpnia 1941 r. na trasę arktyczną wypłynęło 78 konwojów, brało w nich udział blisko 1400 statków. Stracono 85 z nich. Rosjanie otrzymali miliony ton sprzętu wojennego i materiałów. W czasie działań konwojowych Royal Navy straciła dwa krążowniki, sześć niszczycieli i osiem okrętów eskortowych. Niemcy stracili „Scharnhorsta”, trzy niszczyciele oraz 38 okrętów podwodnych.

■ OKRĘT LINIOWY „SCHARNHORST”

NIEMCY

Początkowo okręt ten planowany był jako czwarty z sześciu pancerników kieszonkowych, jednak podczas eksploatacji pierwszych jednostek tego rodzaju ujawniono wiele ich wad. W rezultacie zmieniono specyfikację nowego okrętu – zwiększono jego wyporność do 26 tys. t, planując go jako odpowiednik francuskich okrętów typu Dunkerque. Mimo początkowego zamiaru uzbrojenia „Scharnhorsta” w trzy wieże z podwójnymi armatami 380 mm, ostatecznie, by przyspieszyć budowę, okręt uzbrojono w trzy potrójne wieże 280 mm. W efekcie wyporność okrętu wyniosła 32 tys. t, jednak w celu zmylenia przeciwnika w oficjalnych publikacjach Kriegsmarine nadal podawała wyporność planową. Większość służby okręt spędził w towarzystwie bliźniaczego „Gneisenau”. Początkowo wraz z nim brał udział w rajdach na Atlantyku. Ostatecznie w lutym 1942 r., podczas operacji „Cerberus”, „Scharnhorst” i dwa inne ciężkie okręty przedarły się z Brestu przez kanał La Manche do niemieckich portów. Następnie jednostka została wysłana do Norwegii, we wrześniu 1943 r. wzięła udział w rajdzie na Spitsbergen. W grudniu tego samego roku okręt ten zatonął w wyniku bitwy z zespołem osłony brytyjskiej podczas przechwycenia konwoju arktycznego.

„Scharnhorst” przez większość służby nie przejawiał większej aktywności, podobnie jak inne duże jednostki Kriegsmarine. Hitler obawiał się bowiem utraty swych cennych okrętów w walkach z przeważającymi siłami Royal Navy.

DANE TECHNICZNE

- **Wyporność:** 32 000 t; 38 900 t (całkowita)
- **Wymiary:** długość 234,9 m; szerokość 30 m; zanurzenie 9,1 m
- **Moc silników:** 160 000 KM
- **Prędkość:** 32 węzły
- **Zasięg:** 7100 Mm przy prędkości 19 węzłów
- **Uzbrojenie:** dziewięć armat 280 mm, dwanaście armat 150 mm, czternaście armat 105 mm, szesnaście przeciwlotniczych armat 37 mm, sześć wyrzutni torped 533 mm, dwa wodnosamoloty Arado
- **Opancerzenie:** burty 330 mm, pokład 50–110 mm, wieże 355 mm
- **Załoga:** 1840 ludzi

KMS „Scharnhorst” sfotografowany w pobliżu swego bliźniaczego okrętu KMS „Gneisenau” (w głębi).

CIEKAWY INFORMACJE

- Do zatopienia okrętu niechlubnie przyczyniła się Luftwaffe, która nie zdołała zlokalizować zbliżającego się do „Scharnhorsta” okrętu liniowego „Duke of York”.

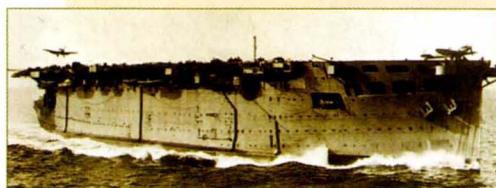
■ LOTNISKOWIEC ESKORTOWY „NAIRANA” WIELKA BRYTANIA

DANE TECHNICZNE

- **Wyporność:** 17 210 t; 23 400 t (całkowita)
- **Wymiary:** długość 161 m; szerokość 19,8 m; zanurzenie 7,5 m
- **Moc silników:** 11 000 KM
- **Prędkość:** 16,5 węzła
- **Zasięg:** 13 000 Mm przy prędkości 15 węzłów
- **Uzbrojenie:** dwie armaty przeciwlotnicze 102 mm, cztery początkowo sprzężone dwufuntowe armaty przeciwlotnicze, osiem podwójnie sprzężonych armat przeciwlotniczych 20 mm, od 15 do 21 samolotów
- **Opancerzenie:** brak
- **Załoga:** 534 ludzi

Stocznice brytyjskie opuściło niewiele lotniskowców eskortowych, których seryjną produkcję podjęto w Stanach Zjednoczonych. W rezultacie wybudowano jedynie pięć okrętów tej klasy: HMS „Vindex”, HMS „Nairana”, HMS „Activity”, HMS „Campania” i HMS „Pretoria Castle” (przebudowany ze statku pasażerskiego). Różniły się one głównie wymiarami pokładu lotniczego. Ich podstawową wadą było to, że posiadały tylko jedną windę pokładową. Niedogodność tę rekompensowała solidna budowa, z hangarami o stalowych ścianach i stalowym pokładem lotniczym. Na każdym okręcie stacjonowało od 15 do 21 samolotów (w proporcji dwa Swordfisha na jednego Sea Hurricane’a, Martleta/Wildcata lub Fulmara). „Nairanę” przebudowano z kadłuba nieukończonego szybkiego frachtowca. Ukończono ją 26 XI 1943 r.; stacjonowało na niej 21 samolotów. Brytyjskie lotniskowce eskortowe wykorzystywano początkowo do osłony konwojów zmierzających do Gibraltaru i powracających z niego, a następnie na trasach arktycznych. Niestety, relatywnie krótki kadłub był przyczyną niestabilności tych okrętów na trudnych nawigacyjnie wodach arktycznych – przyczyniał się do kołysania, które przez większość czasu utrudniało lub nawet uniemożliwiało prowadzenie działań lotniczych.

HMS „Nairana” w barwach kamuflażowych, jakie otrzymała bezpośrednio po zwodowaniu w 1943 r.

HMS „Vindex”, jednostka zbliżona do „Nairany”.

CIEKAWY INFORMACJE

- Po zakończeniu wojny HMS „Nairana” została przekazana Holandii, pod której banderą okręt służył jako „Karel Doorman”.

■ LOTNISKOWCE ESKORTOWE KLASY „RULER”

USA

Większość amerykańskich lotniskowców eskortowych powstała podobnie jak w Wielkiej Brytanii – w wyniku przebudowy kadłubów statków handlowych. Na Wyspy trafiło osiem okrętów klasy „Attacker” i 26 podobnych do nich jednostek klasy „Ruler”. Wszystkie one miały pełnowymiarowe hangary, Brytyjczycy narzekali jednak na jakość standardowych osłon paliwa. Początkowo okręty przekazane Royal Navy wyposażone były w silniki wysokoprężne, później jednostki napędzane były silnikami parowymi. Ze względu na wymiary nie należały one do specjalnie wszechstronnych. Zazwyczaj wykorzystywano je albo do eskorty konwojów, albo do wspierania grup zwalczających okręty podwodne.

Otrzymane od USA lotniskowce eskortowe marynarka brytyjska wykorzystywała na wszystkich obszarach działań wojennych, jednak najbardziej aktywnie operowały one na Morzu Śródziemnym i na trasach arktycznych.

DANE TECHNICZNE

- **Wyporność:** 11 400 t; 15 390 t (całkowita)
- **Wymiary:** długość 150 m; szerokość 21,2 m; zanurzenie 7,7 m
- **Moc silników:** 9350 KM
- **Prędkość:** 17 węzłów
- **Zasięg:** brak danych
- **Uzbrojenie:** dwie armaty przeciwlotnicze 102 mm, osiem podwójnie sprzężonych armat przeciwlotniczych 40 mm, 27–35 armat przeciwlotniczych 20 mm, od 18 do 24 samolotów
- **Opancerzenie:** brak
- **Załoga:** 646 ludzi

Widoczne na zdjęciu HMS „Avenger” i „Biter” to jednostki klasy „Archer”, bardzo podobnej do klasy „Ruler”.

CIEKAWY INFORMACJE

- Niewielkie lotniskowce eskortowe działały często w większych zespołach. Przykładowo, w trakcie lądowania pod Salerno operowały w grupie składającej się z pięciu jednostek, w czasie lądowania na południu Francji liczyła ona aż dziewięć okrętów.

■ NISZCZYCIELE KLAS OD „O” DO „Z”

W czasie II wojny światowej Wielka Brytania wybudowała 112 niszczycieli w ramach programu przyspieszonego, wojennego rozwoju floty. Osiągnięto to dzięki standaryzacji i uproszczeniu, a także przez obniżenie standardów. Pierwsze niszczyciele tego rodzaju, należące do klas „O” i „P” (każda licząca osiem jednostek), można potraktować jako przejściowe. Przenosiły lekkie uzbrojenie w postaci armat kalibru jedynie 102 mm, wykorzystano na nich również przestarzałe już wtedy pojedyncze stanowiska artylerii przeciwlotniczej. W ramach kolejnej klasy „Q” powstały pierwsze jednostki standardowe. Niszczyciele te, o wyporności 1705 t, były wzorowane na niszczycielach klasy „J”. Uzbrojono je w pojedyncze wieże z armatami kalibru 119 mm i poczwórne wyrzutnie torpedowe. Następne okręty, które budowano w ramach programu wojennego, należały do bardzo podobnej klasy „R”. Różniła się ona od klasy „Q” rozkładem pomieszczeń załogi, który jednak ostatecznie uznano za niewłaściwy. Kolejne osiem wybudowanych okrętów zaliczano do klasy „S”. W stosunku do wcześniejszych okrętów zmieniono konstrukcję dziobu, co miało zwiększyć ich dzielność morską. Były to też pierwsze niszczyciele brytyjskie uzbrojone w 40-milimetrowe armaty Bofors i przeciwlotnicze Oerlikony. Do zwalczania samolotów mogły być wykorzystywane także armaty uzbrojenia głównego, którym znacznie zwiększono kąt podniesienia. Okręty klas „T”, „U”, „V” i „W” różniły się wzmocnioną konstrukcją masztu radarowego, ostatnie okręty – klasy „Z” – uzbrojono w armaty 114 mm.

HMS „Suamez” w kamuflażu, jaki okręt nosił w trakcie ochrony konwojów arktycznych w 1943 r.

■ CIEKAWY INFORMACJE

- Część okrętów opisywanych klas przebudowano na fregaty Typu 15 i 16, będące swego rodzaju łącznikami między brytyjskimi okrętami eskortowymi z czasów II wojny światowej i nowoczesnymi fregatami powojennymi.

WIELKA BRYTANIA

DANE TECHNICZNE JEDNOSTEK KLASY „Q”

- **Wyporność:** 1705 t; 2425 t (całkowita)
- **Wymiary:** długość 109,19 m; szerokość 10,87 m; zanurzenie 2,9 m
- **Moc silników:** 40 000 KM
- **Prędkość:** 36,5 węzła
- **Zasięg:** 5400 Mm przy prędkości 20 węzłów
- **Uzbrojenie:** cztery armaty 119 mm, poczwórnie sprzężona dwufuntowa armata przeciwlotnicza, trzy zdwojone armaty przeciwlotnicze 20 mm, dwie poczwórne wyrzutnie torped 533 mm
- **Opancerzenie:** brak danych
- **Załoga:** 175 ludzi

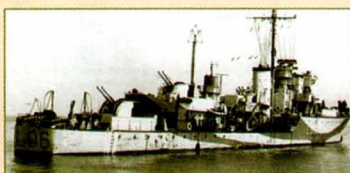

HMS „Raider”, który w 1949 r. został przekazany marynarce Indii.

■ NISZCZYCIELE KLASY „HUNT”

DANE TECHNICZNE „HUNT 3”

- **Wyporność:** 1050 t; 1590 t (całkowita)
- **Wymiary:** długość 85,34 m; szerokość 9,6 m; zanurzenie 2,36 m
- **Moc silników:** 19 000 KM
- **Prędkość:** 27 węzłów
- **Zasięg:** 2900 Mm przy prędkości 20 węzłów
- **Uzbrojenie:** dwie zdwojone armaty 102 mm, poczwórnie sprzężona przeciwlotnicza armata dwufuntowa, do czterech armat przeciwlotniczych 20 mm, dwie wyrzutnie torpedowe 533 mm, 70 bomb głębinowych
- **Opancerzenie:** brak danych
- **Załoga:** 168 ludzi

Pierwszy okręt klasy „Hunt 2” HMS „Avon Vale”, uzbrojony w trzy, a nie dwie jak wcześniejsze jednostki typu 1, zdwojone wieże artylerii głównej kalibru 102 mm.

Admiralicja brytyjska jeszcze przed wybuchem wojny zdawała sobie sprawę z braku jednostek, które można by było wykorzystać w roli okrętów eskortowych. Aby poprawić sytuację w tym zakresie, ale nie uszczuplić sił niszczycieli, zaprojektowano okręty Fast Escort Vessel, dysponujące możliwością prowadzenia działań przeciwko okrętom podwodnym i samolotom wroga. Początkowo uważano, że w działaniach przeciwpodwodnych najważniejsze będą prędkość i manewrowość, zmniejszono więc duży zasięg działania i zamontowano aktywne stabilizatory. Okazało się jednak, że rozwiązanie takie nie zdało egzaminu, dlatego na później budowanych okrętach tej klasy zrezygnowano ze stabilizatorów, powiększono natomiast zapas paliwa, zwiększając tym samym zasięg działania jednostki. Ze względu na przenoszone uzbrojenie okręty tej klasy podzielono dodatkowo na podklasy 2, 3 i 4. Większość jednostek klasy „Hunt” działała na obszarze Morza Śródziemnego oraz w obronie wschodnich i południowych wybrzeży Wielkiej Brytanii, sporadycznie wykorzystywano je także do osłony konwojów arktycznych.

Niszczyciel klasy „Hunt 3”, jeden z 88 okrętów tej klasy wybudowanych w czasie wojny.

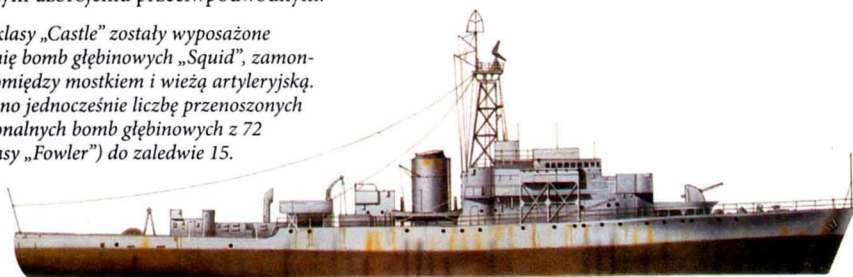
■ CIEKAWY INFORMACJE

- Po zakończeniu II wojny światowej 28 jednostek klasy „Hunt” Royal Navy przekazała flotom innych państw.

■ TRAWLERY/KORWETY KLASY „CASTLE”

Doświadczenia I wojny światowej pozwoliły Admiralicji brytyjskiej niedługo po wybuchu II wojny opracować plan budowy floty korwet w stocznich specjalizujących się w produkcji trawlerów (plany korwet były na nich oparte). Oczywiście było to rozwiązanie tymczasowe, mające w jak najkrótszym czasie zapewnić flocie brytyjskiej wystarczającą liczbę jednostek eskortowych. W 1942 r., gdy opracowano już plany jednostek przeznaczonych do zadań eskortowych – fregat – wydawać by się mogło, że zakończona zostanie produkcja korwet opartych na konstrukcji trawlerów. Okazało się jednak, że część mniejszych stocznii nie może produkować fregat ze względu na ich rozmiary. Specjalnie dla nich opracowano nowy typ korwety klasy „Castle”. Podczas ich projektowania wykorzystano doświadczenie nabyte przez ponad dwa lata służby eskortowej. Powstały jednostki o dużej dzielności morskiej i dużym zasięgu oraz stosunkowo silnym uzbrojeniu przeciwpodwodnym.

Jednostki klasy „Castle” zostały wyposażone w wyrzutnię bomb głębinowych „Squid”, zamontowaną pomiędzy mostkiem i wieżą artyleryjską. Zmniejszono jednocześnie liczbę przenoszonych konwencjonalnych bomb głębinowych z 72 (okręty klasy „Fowler”) do zaledwie 15.

■ CIEKAWY INFORMACJE

- Wyrzutnia bomb głębinowych „Squid” wystrzeliwała jednocześnie trzy bomby głębinowe na odległość do 500 m.

WIELKA BRYTANIA

DANE TECHNICZNE

- **Wyporność:** 1060 t; 1630 t (całkowita)
- **Wymiary:** długość 76,81 m; szerokość 11,18 m; zanurzenie 3,05 m
- **Moc silników:** 2950 KM
- **Prędkość:** 16,5 węzła
- **Zasięg:** 4295 Mm przy prędkości 15 węzłów
- **Uzbrojenie:** armata 102 mm, dwie zdwojone i sześć pojedynczych armat przeciwlotniczych 20 mm, wyrzutnia bomb głębinowych typu „Squid”
- **Opancerzenie:** brak danych
- **Załoga:** 120 ludzi

HMS „Unst”. Choć kadłuby trawlerów cechowały się niezłymi właściwościami morskimi, osiągi okrętów nie były zbyt imponujące.

KALENDARIUM

NAJWAŻNIEJSZE WYDARZENIA PAŹDZIERNIKA I LISTOPADA 1943

Pojazdy amerykańskie w drodze do Neapolu na ulicach częściowo zniszczonego miasta Resina.

grozi wybuch epidemii. Choć jako pierwsze do miasta wjechały czołgi X Korpusu gen. Richarda McCreery'ego, już nie ma ich w mieście. Pojazdy pancerne nie zatrzymały się nawet, forsownym marszem podążyły w stronę rzeki Volturno, zamienianej przez Niemców na kolejną linię oporu. Zadanie zarządzania miastem spadło na barki Amerykanów z 82. Dywizji Powietrznodesantowej.

1 X: wkroczenie oddziałów sojusznicznych do Neapolu

Walki o Neapol trwały 21 dni, poległo w nich 12 tys. Amerykanów i żołnierzy brytyjskich. Wszystkie zabudowania w mieście mające jakikolwiek znaczenie wojskowe legły w gruzach – zniszczyli je niemieccy saperzy, zanim się wycofali. Port, główny cel ponawianych ataków sojusznicznych, jest płataniną wypalonych ruin i powykręcanych wybuchami stalowych dźwiarów. Kanały portowe i reda są zablokowane wrakami zatopionych statków. Wkraczających do miasta żołnierzy sojusznicznych wita okropny fetor, ponieważ wycofujący się Niemcy wysadzili w powietrze system miejskiej kanalizacji i akwedukt dostarczający miastu świeżą wodę. Ponad milionowi mieszkańców Neapolu

13 X: przywódca Włoch wypowiada wojnę III Rzeszy

Pięć tygodni po zerwaniu sojuszu z Niemcami nowy przywódca Włoch marsz. Badoglio zmienia stronę w trwającym konflikcie. Ambasador Włoch w Madrycie wręcza ambasadorowi niemieckiemu deklarację walki, prosząc go o przekazanie jej do Berlina. Mimo stanu wojny między Włochami i Niemcami alianci odmawiają im praw przysługujących pozostałym państwom należącym do sojuszu. Włochy nie są traktowane jak sojusznik, lecz jak „państwo współwalczące”. Przyczyną takiego stosunku są zarzuty wobec niektórych włoskich przywódców, na których ciąży oskarżenia o popełnienie zbrodni wojennych. Mimo takiego stanowiska, które z pewnością nie jest zaskoczeniem dla nowego rządu włoskiego, marsz. Badoglio zwraca się z odezwą do żołnierzy włoskich, w której apeluje „by prowadzić walkę przeciwko Niemcom do ostatniego żołnierza”. Oddziały włoskie walczą z Niemcami na wyspach Morza Egejskiego, niejasne jest jednak jeszcze, czy będą walczyć u boku sił sojusznicznych we Włoszech. nierozwiązana jest także sprawa tysięcy Włochów przetrzymywanych w sojusznicznych obozach jenieckich.

19 X: pierwsza w czasie II wojny światowej wymiana jeńców między III Rzeszą i Wielką Brytanią

Dzięki staraniom Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, mediującego pomiędzy III Rzeszą i Wielką Brytanią, w szwedzkim Göteborgu dochodzi do wymiany jeńców wojennych pomiędzy walczącymi ze sobą państwami. Jest to pierwsza tego rodzaju wymiana w trakcie II wojny światowej. Większość żołnierzy jej podlegających – ok. 5400 Brytyjczyków i Kanadyjczyków, ok. 5000 Niemców – to chorzy i inwalidzi wojenni. Brytyjczy jeńcy to głównie żołnierze pojmani w trakcie walk we Francji, Kanadyjczycy trafili do niewoli podczas rajdu na Dieppe. Zwalniani Niemcy zostali wzięci do niewoli głównie w czasie walk w Afryce Północnej, większość z nich nosi jeszcze tropikalne mundury Afriki Korps. Akcją kieruje Szwedzki Czerwony Krzyż. Wcześniejsza próba wymiany jeńców, uzgadniana jeszcze w 1941 r., zakończyła się niepowodzeniem, Niemcy zerwali rozmowy. Tym razem o wymianę poprosili przedstawiciele III Rzeszy. Brytyjczyków i żołnierzy Imperium Brytyjskiego wracających do domu na pokładach statków „Empress of Russia” i „Drottningholm” powitał tłum mieszkańców Leith.

Powracający z niewoli szczęśliwy żołnierz w objęciach rodzacek.

PAŹDZIERNIK 1943

- 1: wojska sojuszniczne wkraczają do Neapolu
- 2: zacięte walki australijsko-japońskie na Nowej Gwinei, Australijczycy zdobywają Finschhafen
- 4: poznańskie przemówienie Heinricha Himmlera do członków SS, w którym mówi o „niezapisanej karcie chwały”, mając na myśli eksterminację Żydów
- 4: oddziały Wolnych Francuzów opanowują Korsykę
- 4: nowym pierwszym lordem Admiralicji zostaje adm. Andrew Browne Cunningham
- 4: siły japońskie opuszczają Kolombangarę
- 5: brytyjski X Korpus osiąga we Włoszech linię rzeki Volturno
- 5: początek dwudniowego ostrzału artyleryjskiego wyspy Wake. Bombardowanie prowadzą okręty amerykańskiego 14. Zespołu Bojowego (6 lotniskowców, 7 krążowników, 25 niszczycieli)
- 6: lądowanie 27. pp amerykańskiej 25. DP na wyspie Kolombangara leżącej w archipelagu Wysp Salomona
- 7: początek nowej ofensywy radzieckiej na froncie długości ponad 2 tys. km
- 10: pierwsze naloty amerykańskich „latających fortec” na cele w Grecji, na Krecie i Rodos
- 10: Hitler rozkazuje przesunięcie wszystkich rosyjskich ochotników walczących w Wehrmachcie na front zachodni
- 10: niemiecki okręt podwodny minuje podejście do Kanału Panamskiego
- 12: nalot 349 amerykańskich bombowców na Rabaul
- 12: Portugalia zezwala siłom sojusznicznym na korzystanie z baz na Azorach
- 12: siły amerykańskiej 5. Armii usiłują przekroczyć rzekę Volturno we Włoszech, opór stawiają trzy niemieckie dywizje
- 13: nowy przywódca Włoch, marsz. Pietro Badoglio, wypowiada wojnę III Rzeszy
- 13: jugosłowiańscy partyzanci atakują fabryki koncernu Kruppa w Zenicy
- 14: nalot amerykańskich bombowców na fabrykę łożysk tocznych w Schweinfurcie, duże straty wśród Amerykanów
- 14: bunt więźniów w obozie śmierci w Sobiborze
- 16: fiasco japońskiego kontrataku, mającego na celu odbicie Finschhafen na Nowej Gwinei
- 16: oddziały niemieckie walczące we Włoszech wycofują się na Linię Barbary, leżącą pomiędzy rzeką Trigino i miastem San Pietro Infine
- 16: w Wielkiej Brytanii powstaje amerykańska 9. Armia Powietrzna, która ma zapewnić osłonę taktyczną bombowcom 8. Armii uczestniczącym w nalotach na okupowaną Europę
- 17: amerykański okręt podwodny „Tarpon” zatapia w pobliżu Japonii statek „Michel” – ostatni niemiecki rajder
- 19: pierwsza w czasie wojny wymiana jeńców pomiędzy III Rzeszą i Wielką Brytanią
- 20: podczas spotkania przedstawicieli 17 państw walczących z III Rzeszą uzgodniono powstanie po wojnie specjalnej komisji do zbadania zbrodni wojennych
- 21: rząd japoński ogłasza niepodległość Filipin
- 21: stanowisko głównodowodzącego floty śródziemnomorskiej obejmuje wiceadm. John Cunningham, brat pierwszego lorda Admiralicji
- 22/23: niemieckie szybkie łodzie torpedowe zatapiają na wodach kanału La Manche brytyjski krążownik „Charybdis” i niszczyciel „Limbourne”
- 23: dowódcą brytyjskich operacji połączonych zostaje gen. Robert Laycock
- 24: po raz pierwszy amerykańskie bombowce startujące z baz we Włoszech atakują cele w III Rzeszy – m.in. Wiedeń
- 25: wojska radzieckie pod dowództwem gen. Rodiona Malinowskiego przekraczają Dniepr i zdobywają Dniepropietrowsk i Dnieprodzierżyńsk
- 30: wojska amerykańskie przełamują Linię Barbary i zdobywają miasto Mondragone
- 30: koniec moskiewskiej konferencji ministrów spraw zagranicznych państw sojusznicznych, na której potwierdzono, że kapitulacja Niemiec musi być bezwarunkowa

- **31:** armia radziecka zdobywa Czaplinkę i odcina siły niemieckie na Krymie
- **31:** w Moskwie podpisana zostaje deklaracja Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i ZSRR, w której państwa te zobowiązują się do działania na rzecz utrzymania pokoju światowego po zakończeniu wojny

LISTOPAD 1943

- **1:** na wyspie Bougainville w archipelagu Wysp Salomona lądują 1400 żołnierzy amerykańskich
- **2:** siły japońskie w Birmie odpierają szereg chińskich ataków, koncentrujących się w okolicach rzeki Tarung
- **2:** kolejny silny nalot amerykański na japońską bazę w Rabaulu
- **2:** patrole sił sojuszniczych docierają do fortyfikacji Linii Gustawa
- **2/3:** w trakcie bitwy koło Zatoki Cesarzowej Augusty siły amerykańskie zatapiają japoński krążownik lekki „Sendai” oraz niszczyciel „Hatsukaze”, zapobiegając jednocześnie desantowaniu posiłków japońskich na wyspę Bougainville
- **3:** nalot 539 amerykańskich bombowców B-17 na Wilhelmshaven, Amerykanie używają urządzeń do bombardowania w warunkach zerowej widoczności
- **4:** w Oak Ridge w amerykańskim stanie Tennessee rozpoczyna produkcję fabryka plutonu, oznaczona kryptonimem X-10
- **5:** dzięki pomocy Armanda Peugeota, dyrektora fabryki Peugeot, i wskazanych przez niego inżynierów Brytyjcy sabotażyci na czas nieokreślony zatrzymują produkcję wieńczołgów dla Niemców
- **6:** wojska radzieckie zdobywają Kijów
- **8:** oddziały brytyjskiej 8. Armii docierają we Włoszech do linii rzeki Sangro
- **8:** zapada decyzja o powstaniu brytyjskiej Grupy Bombowej nr 100, która ma zajmować się wyłącznie prowadzeniem wojny elektronicznej
- **9:** w Waszyngtonie 44 państwa podpisują deklarację przynależności do pierwszej organizacji Narodów Zjednoczonych – Administracji Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy (UNRRA)
- **11:** antyfrancuskie zamieszki w Libanie
- **13:** oddziały radzieckie wyzwalamy Żytomierz
- **14:** wodowanie U-794, pierwszego niemieckiego okrętu podwodnego wyposażonego w system Schnorkel, dostarczający tlen silnikom wysokoprężnym zanurzonego okrętu
- **15:** Himmler rozkazuje deportowanie do obozów zagłady wszystkich Cyganów
- **15:** wojska niemieckie odbijają Żytomierz
- **16:** 155 bombowców amerykańskich bierze udział w nalocie na norweską fabrykę ciężkiej wody w Vermork
- **17:** wojska australijskie atakują Sattelberg, główny punkt japońskiego oporu na Nowej Gwinei
- **18/19:** początek nowej brytyjskiej ofensywy lotniczej, której celem jest Berlin. Stolicę III Rzeszy atakują 402 Lancastery i 4 Mosquito, które w ciągu pół godziny zrzucają 2300 t bomb
- **20:** lądowanie wojsk amerykańskich na atolu Tarawa w archipelagu Wysp Gilberta
- **22/23:** Berlin celem nalotu 631 bombowców RAF-u
- **23/24:** kolejny nocny nalot na Berlin
- **25:** bitwa morską koło Przylądka św. Jerzego, siły amerykańskie zatapiają trzy japońskie niszczyciele
- **25:** w trakcie spotkania w Kairze Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill i Czang Kaj-szek ustalają plan kolejnych działań przeciw Japonii
- **26:** Hitler, któremu zaprezentowano prototyp odrzutowego samolotu myśliwskiego Me 262, rozkazuje uruchomienie jego produkcji jako bombowca
- **26:** niemiecka sterowana bomba latająca Hs-293 trafia transportowiec wojska „Rohna”, śmierć ponosi 1115 żołnierzy i marynarzy
- **28:** silny brytyjski atak przez rzekę Sangro, gen. Montgomery ogłasza otwarcie drogi na Rzym
- **28:** rozpoczyna się konferencja teherańska

6 XI: Armia Czerwona wyzwala stolicę Ukrainy, Kijów

Po ponad dwóch latach niemieckiej okupacji ulicami zrujnowanego Kijowa maszerują oddziały czerwonarmistów. Walki o wyzwolenie miasta rozpoczęły się 3 XI, brały w nich udział jednostki dowodzone przez gen. Nikołaja Watutina. Dzięki udanemu fortelowi Niemcy byli przekonani, że ciężar radzieckiego uderzenia zostanie skierowany na miasto Bukrin, gdzie skoncentrowali większość swych sił. Rosjanie uderzyli jednak na Liuteż. Silny atak pozwolił im wyprowadzić wojska na tyły Kijowa. Dowodzący jednostkami niemieckimi feldmarsz. Erich von Manstein zorientował się, że jego wojskom grozi okrążenie, a miasto się nie utrzyma. Zdołał wyprowadzić z Kijowa wszystkie swoje oddziały, pozostawiając na miejscu jedynie 88. DP, która w ciągu kolejnych godzin została zdziętkowana. Odbicie Kijowa było nie tylko wielkim sukcesem armii ZSRR – militarnym i psychologicznym. Stanowiło także oznakę końca udanych niewielkich kontrofensyw Niemców, którzy w minionych tygodniach zdołali powstrzymać działania wroga i odzyskać – na ograniczoną skalę – inicjatywę taktyczną na froncie wschodnim.

Żołnierze niemieccy wycofują się ze zrujnowanego Kijowa.

18/19 XI: początek nowych brytyjskich nalotów na Berlin

Rozpoczyna się bitwa o Berlin. Bomber Command przystępuje do bardzo silnego uderzenia: 402 bombowce (z 444, które wystartowały) atakują Berlin, 325 samolotów kieruje się nad Mannheim. Jest to największy atak samolotów brytyjskich na Niemcy w dotychczasowej wojnie. Fatalna pogoda uniemożliwia start większości myśliwców niemieckich, artyleria też nie jest skuteczna. Do baz nie wraca jedynie dziewięć Lancasterów biorących udział w nalocie na Berlin. Seria bomb trafia m.in. w słynną ulicę Wilhelmstrasse, zabijając 131 osób. Dowódca Bomber Command marsz. Arthur Harris kilka dni wcześniej zapewnił Churchilla: „Możemy doszczętnie zniszczyć Berlin, w całości. Będzie to nas kosztować 400, może 500 samolotów; Niemców będzie to kosztować przegraną w wojnie”. W ciągu kolejnego tygodnia samoloty RAF-u pojawiają się nad Berlinem cztery razy. Na miasto zrzucono ok. 5 tys. t bomb. Zniszczeniu lub ciężkim uszkodzeniom uległy siedziby licznych ministerstw, urzędów i przedsiębiorstw. Do stolicy Niemiec skierowane zostały dodatkowe oddziały straży pożarnej z Poczdamu i Brandenburga, a mimo to pożary rozprzestrzeniały się w zastraszającym tempie.

Żołnierze amerykańskiej piechoty morskiej mieli do przebycia 700 m wody ostrzeliwanej przez japońskie karabiny maszynowe.

20 XI: Amerykanie lądują na atolu Tarawa

Tego dnia błękit wody atolu Tarawa w archipelagu Wysp Gilberta zbrukała czerwień krwi setek amerykańskich żołnierzy zabitych ogniem japońskich karabinów maszynowych w czasie desantu. Natarcie na wyspę przebiegało w katastrofalny sposób, niewiele brakowało, a Amerykanie załamałoby się w ogniu Japończyków. Choć przed rozpoczęciem desantu wyspę bombardowało 18 okrętów wojennych, straty były ogromne. Większość łodzi i amfibii desantowych utknęła bowiem na rafie koralowej, odległej od plaż o 700 m. Żołnierze musieli je pokonać, brodząc po szyję w wodzie, dziesiątkowani ostrzałem obrońców. Okazało się bowiem,

że planując desant, zapomniano uwzględnić znaczenie pływów morskich dla wysokości morza. Mimo wysokich strat wieczorem na wyspie znajdowało się już 18 600 Amerykanów, gwałtownie poszerzających zdobyty przyczółek. Inne oddziały lądowały na atolach Makin i Apamama. Desant na Wyspach Gilberta był częścią amerykańskiej ofensywy na środkowym Pacyfiku mającej na celu zbliżenie się do Wysp Japońskich i zdobycie baz, z których możliwy byłby atak na Japonię.